

JEEBUS JA MAARJA

240. Uue Testamendi kujudest keskseimaks on muidugi Jeesus Kristus, keda liivlased kutsuvad lätlaste eeskujul *Pestitai* (lvÜ < lt. *Pestitajs*). Kuid liivi-läti kultuurisuhete muutumisele sajandite jooksul on iseloomustav, et läti *Pestitajs* ise on laenatud just liivi keelest ja pole õieti muud midagi kui Päästja, nagu liivlased veel siimaani ka omakeelselt ütlevad *Pästai* (lvÜ). Päästja omakorda on tõlkelaen venekeelsest *Cnacum-ub*¹ ja avab meile niisiis tähendusrikka kultuuriloolise tausta: vene misjonitöö intensiivseimal ajastul enne Läti Hendrikut ja sakslaste invasiooni pidid igatahes liivlased Väinajõe eluruumis tähtsamat osa etendama kui lätlased, kelledeni vene misjonitöö näikse jõudnuvat osalt alles tunduval liivi vahendusel ja kes pääle Päästja on laenand liivi keelest veel mitmeid muidki kristlikke termineid (lisaks abiellumise tähistamiseks *laulat* “laulatama”). Selline kultuuriline sõltuvus liivlasist on eriti kehtiv läti zengallide hõimu kohta, kes tegelikult küll just ründasid liivlasi ja vallutasid viimaste asustusala järjest enam enda kätte, sulatades muidugi ka liivlasi endasse.

Päästja kõrval tarvitatakse tänapäeva liivis mõnikord ka ütlusi Jumalapoeg = *Jumal-puoga* (Sr 35 – vt. LRU II 171, V 155 – vt. LRU III 43), juhuslikult koguni Isapoeg = *Iza-puoga* (V), sagedamini aga Maarjapoeg = *Mořõ-puoga* (Kr, Pr, V), eriti ehmatuse või imestuse hüüuna: Maarjapoeg, tule appi = *Mořõ-puoga, tu'l a'bbõl* (Kr). “Õnnistegija” sõnavastet liivis ei esine, samuti ei tunta pääle päästmise mingit terminit lunastamisidee tõlgitsemiseks. Üldtarvitavad on nimed Jeesus = *Jezõz* ~ *Jez* ~ *Jes* üksikult või *Jez(õz) Krist(õz)* koos, mis esinevad näit. loitsudes (roosi-, sünnitus-, ussi- ja kasvajasõnus) ja mitmesuguseis maagiliselt mõjuvais hüüatusis või appikutseis: “oh mind Jeesus!” = *voi m'nda Jel* (Ii) ~ *voi m'nda Jez(õz)* ~ *Jes* (Kr 33 – vt. LRU III 169; Kr 38) ~ *voi min Jez* (Pr 64 – vt. LRU III 197) või “Jeesus Kristus, tule mulle appi!” (Kr 133 – vt. LRU II

¹) Vt. H. Ojansuu KsVk I (1921), 177/85.

175). Hüütakse ka lausa lätikeelselt “voi man Jēs!” (< lt. *vai man*, s.t. “oh mu”, millele lisatakse Jeesu jt.). Hüüatus “voi Jē(z)!” (vt. näit. LRU II 197, III 219) on niivõrd sagedane, et sellest on tuletatud koguni verb jeesutama = *jezō* (Kr, Pr, V): kui keegi koledasti karjub ja hädaldab “voi Jēz!”, siis noomitakse teda, mis ta jeesutab, ärgu ta karjugu ega jeesutagu ühtsoodu (Kr, Pr). Palveilmeliseks muutub mõnikord hüüatus “Kristus armas Jeesus!” = *Kristōz ārma• Je* (L).

Jeesuse esinemist on käsiteldud eespool juba mitmes jutus: Jeesuse kuju ilmumisest armuleivasse sihtija ette vt. LRU III 43/4, kiusava saatana taganema sundimisest vt. LRU II 171, Antikristusest vt. LRU II 32. Neitsist sündimise motiivi ühenduses Jeesusega ei käsitelda, küll aga esineb see ühes muinasjutus, kus kuningatütar sööb herne, jääb sellest rasedaks ja sünnitab hernesuuruse vägimehe Kivikangutaja (Ir 1 = Mt. 301 B + 1880). Jumaluse mõiste eraldamine isaks ja pojaks on jäänd liivlastele ebaselgeks ja harilikum tunnukse käsitelu Päästjast umbes nagu jumala teisikust, kes identifitseerub jumala endaga ja asendab teda mitmes tekkeloos kuni dualistliku kontrastini kuradiga: kivid olnud kasvajad; kurat lasknud Jeesusel kivist leiba teha, sellest ajast siis jäänd kivil del kasv seisma, enne kivid kah kasvand (V 162* = US. 4). Selle kõrval jutustatakse kividest tüüpilises “keegi” redaktsioonis: peremees külvand herneid, nii tulnud üks mees tema juurde ja küsind: “Mis sa külvad?” ja ta olnud niivõrd kade, et mitte pole raatsind ütelda teisele seda, et ta külvab herneid, vaid ta ütelnud, et ta külvab kive – ja nii need kivid on tekkindki (L 145* = US. 2). Läti ja eesti vastavais teiseendis küsijaks ongi just Jeesus või vanajumal ise. Liivlaste juures jumal ja Jeesus varieeruvad vaheldumisi tekkelugudes lestast ja seast, kuna haava värisemisloos seltsib neile kolmanda kujuna koguni veel Maarja – algselt küllap põgenejana, *resp.* “öömaja”-otsijana koos Jeesuslapsega Heroodese väljasaadetud mõrvarite eest, kuigi Maarja-Jeesuse põgenemismotiivi ennast liivi rahvapärimumused otseselt ei käsitle.

JEEBUS SÖÖB POOLE LESTAST ÄRA (US. 91)

Päästja söönd poole lestakala ära, teise poole visand vette tagasi. Sellepärast lest ongi ühe poolega – üks pool must, teine valge, silmadki ühel poolel. – L [174*].

LEST LÖLLITAB KAASTUNDELE (US. 92)

A. Jeesuse-redaktsioon:

1) Päästja käind mööda randa ja avaldand kaastunnet lestakalale, kes löllitand vastu, mispärast tal suu jäändki kõveraks. – L [173*]

2) Sellepärast lestal on ühe poole pääl suu, et ta meie Jumalapoega on löllitand. Jumalapoeg läind mööda randa ja ütelnud: “Ah lest magab!” Nõnda ka lest ütelnud: “Ah soo, lest magab!” Ja ta ütelnud, et ta on vedand suu viltu. Ja sellepärast tal suu on jäändki ühe poole pääle. – V 197*.

B. Jumala-redaktsioon:

3–4) Vt. § 234.

MIKS HAAB VÄRISEB? (US. 109)¹

1) Kui maarjaneitsi tuli kõige esimest korda maa pääle, siis ta läks kõikide puude [juurde], las andku talle öömaja. Kõige enne ta läks haava juurde; see ei andnud. Siis ta ütles, et “sina pead värisema nüüd kogu eluea niisama, nagu ma värisen täna öösel.” Siis ta läind (männi) kuuse juurde ja see andnud talle otsekohe [öömaja] – ja sellepärast kuusel on alati haljad rõivad seljas. – L 94.

2) Haavapuu lehed värisevat alati, olgu ilm milline tahes, sellepärast et haab pole annud pühale Maarjale öömaja. – L [191*].

3) Mõned ütlevad, et Päästja veri olevat valatud haavapuu alla, mispärast ta värisevat. Mõned taas ütlevad, et sellepärast ta värisevat, et ta polevat andnud Maarjale öömaja, [kuna] muud puud kõik olevat andnud. – L 198*.

4) Jeesus läind, kangesti sadand vihma. Ta tahtnud minna haavapuu alla, kuid see pole luband. Siis sellepärast haab peabki värisema kogu oma eluea nõndasama, nagu Jeesus on värisend, kui tal oli külm. – L 157*.

¹) Keegi perenaine seletas haava värisemist hoopis teisiti: haavaleht väriseb sellepärast nõnda, et ka poisil väriseb süda niisama, kui ta armastab tüdrukuid; haab on poiste sorti puu, tüdrukute liigist on taas pärn (V).

5) Sadand vihma – haab pole võtnud Jeesust varju. Sellepärast ta peabki värisema. Muud puud kutsund Jeesuse enda juurde varju. – Kr [257*].

6) Miks haavapuu väriseb? – Sellepärast ta väriseb, et Jeesus tahtis minna suure neljapäeva öhtul tema alla ööd magama, kuid haab ütles talle vastu, mingu ta ära, et ei taha teda [enda] alla. Siis Jeesus ütles: “Nüüd värise sa alati niisama, nagu mina värisen tänna öösel!” Ja nõnda haab ka väriseb veel praegu. – V 32.

7–8) Vt. § 234.

MIKS JUUDID EI SÖÖ SEALIHA? (US. 68 + 42)

1) Kui juudid viind Päästjat risti löömiseks, siis nad läind mööda ühest talust, ja säääl olnud üks anum ümber kummutatud ja säääl all olnud põrsad. Siis juudid küsind: “Mis säääl on all?” [Edasi jutustaja läks sassi ja lõpetas:] Ja nõnda tuligi välja nii, et juudid ei või sealihha süüa. [Küsisin, kas polnud anuma all hoopis naine lastega, keda Jeesus sigadeks muutis, ja sain vastuseks:] Peaaegu sedamoodi see oli. – L 97*.

2) Juut pannud naise kuue lapsega anuma alla, narritades jumalat, üteltu jumal, kes säääl on. Jumal vastand: “Säääl on siga põrsastega.” Ja nõnda see olnudki. Sellepärast juudid ei söö sealihha. – Pr 108*.

3) Üks juudinaine oma lastega olnud pandud anuma alla – muud juudid pannud ta [sinna]. Siis Päästja läind mööda, ja nad küsinuvat, mis säääl anuma all on. Ja siis Päästja ütelnud: “Säääl on siga põrsastega.” Juudid tahtsid nüüd näidata, et pole sugugi siga põrsastega, et on naine. Ja tõstnud anuma üles – ja olnudki siga põrsastega. Juudid ehmund ära, et naine on jäänd (s.t. muutund) seaks ja lapsed põrsasteks. Ja sellepärast juudid ei söö sealihha, et see on naiselihha. – V 177.

4) Juut küsind Jeesuselt: “Kui oled nii tark, siis ütle, mis on siin anuma all!” Juut peitnud sinna naise lastega. Jeesus vastand: “Siga põrsastega.” Selle üle naerdud laginal ja tõstetud anum üles: säääl

all olnud aga tõepoolest siga põrsastega! Ja sellepärast juudid ei söö sealiha, sest see on tekkind nende naisest. – Kl 33*.

LEPALINNU PUNANE KAEK (US. 82)

Kui meie Päästja olnud risti küljes, siis tormand väike lind ja näind, et nael on sees ja veri jookseb. Nüüd ta tahab kiskuda selle naela välja ja siis vaat ta teind oma kaela verrega punaseks. Ja nõnda praegugi tal see kael on punane, ja sellepärast teda kutsutakse punakaelaks. – Pr 109.

SIPELGATE VAIK (US. 98)

Sipelgas jäänuvat sellest peenikeseks, miks ta väga ruttu jooksnud ja palju töötand. Sipelgad kandvat oma pessa väga kalleid rohte, mürri ja viirukit – see on kahte sorti vaiku, üks olevat selline valgem ja teine sort vaiku olevat selline hall. Seda vaiku sipelgapesast korjand need kolm tarka Hommikumaalt (*kolm kovalt Ouström-māld*), kes läksid Päästjat otsima. Siis need targad võtnud need kallid rohud, mürri ja viiruki ühes. Sipelgad oodand Päästjat ja ootavat veel [siiamaani] teda tagasi tulevat. Sellepärast sipelgad kandnud ja kannavad veel [praegu] neid kalleid rohte mürri ja viirukit Päästja jaoks. Sellepärast peetakse seda kuusevaiku pühaks, mida nad kannavad. Kui Päästja oli lambakarjas, siis ta seisis kuuseokste all varjul. Sellepärast sipelgad alati lähevad joostes seda vaiku otsima ja tulevad suurte koormatega tagasi – sellest sipelgas seda otsides ja kandes on jäändki peenikeseks. – L 162.

241. Ristiusu rahvatraditsioonis Jeesuse austus on koondund esijoones tema mälestamiseks pühendatud tähtpäevadele, mis moodustavad kaks suurt rühma ühenduses Jumalapoja sünni ja surmaga. Jeesuse sünnipäevale on siirdund ka muistse pööripäeva kombestik, millele hiljem on liitund veel uueaasta-motiivid, nii et jõulu- ja näarikombed tavaliselt on seginend ja neid tuleb käsitleda koos rahvakalendri suurima talvepühana. Iseloomustav on, et liivis on püsind jõulupühade originaalne igivana nimetuski talvepühad = *tal*(i)-pivad* (lvÜ), juhuslikult ka *tola-pivad* (Sr), vrd. lõuna-eesti

murdeis talsipühi. Jõulud kuuluvad liivis nn. suurte pühade = *surd-pivad* (lvÜ) hulka, kuhu loetakse ka uusaasta, lihavõtted, suvised, jaanipäev ja sageli veel suur-reede. Suurte pühade puhul eriti kardetud on nende nn. pühade ööd = *pivad-ied* (lvÜ), mil arvatakse kõiksugu pahu vaime liikvel olevat, algselt muidugi surnuid.

JÕULUKOMBEID JA USKUMUSI

Jõuluks ja uueks aastaks teeb mõni peremees kõigile talliustele kriidiga risti, et kurat sisse ei tuleks. – Mõned panevad jõuluks ja aasta esimeseks päevaks käsikivile ohvrileiba tasuks selle eest, mis aasta jooksul jahvatatud saab. Teised taas teevad sedasama hobusetallides ja lambalautades, et aasta eest tasu maksta. (Pz, SjWied, vt. LGr LXXV).

Esimesel ööl pärast jõulu peab laskma laual tuld põleda, siis on härgadel, kui nad tapetakse, rohkem rasva (Kr, SjWied, vt. LGr LXXV).

Jõuluõhtul tehakse kriidiga või lõigatakse ristid ja viisnurgad ustele ning majakraamile, kuna sel ööl korraldavad nõiad ja võlurid oma suuri rongkäike läbi tallide ja hoonete. Pärast õhtupalvet valatakse õnne (s.t. valatakse sulatina vette ja ennustatakse sellest moodustunud kujude järgi). Ühed viskavad kingi üle vasaku õla ja kelle king kukub ninaga ukse suunas, see lahkub aasta jooksul majast; kelle king langeb samas suunas tallaga ülespoole, see sureb. Teised lähevad vahel välja taevast vaatama ja teada saama, kus küljes neil suvel parem kalapüük on; kui taevas on pilvine, siis on meri adrut täis, kui ta on selge, siis saab paremini kalu püüda (V, SjWied, vt. LGr LXXXVI).

Vanad ütlevad: lapsed minge nüüd uksi kriiditama! Lapsed, tüdrukud, minge nüüd kingi viskama, minge õnne valama! Kellel king kukub kummuli, nina ukse poole, sel tuleb surma. Peremees ütleb: poisid, viige nüüd mereemale kah viina (V, SjWied, LGr 367).

Jõulu ja näärpäeva ei ole enne peetud mingi suurema pühana. Nüüd tehakse igalpool jõuluks rohkesti õlut ja küpsetatakse saia. Viin ja õlu on siiski pääasjaks: neid jooval kõik ennast purju. Jõuluõöl käiakse tallede saamiseks taevatähti lugemas (V. Alho, LK 52).

Talsipühad ja uusaasta, need ju kõige rikkamad pühad on; siis keedeti ja hautati sealiha ja küpsetati magushapuleiba (Pr).

Jõuluks vanasti tehti püülileiba nisust või rukkist, esimesest muidugi ainult rikkamad. Püülileiba tehti pärmiga, sõtkuti. Ka ha-

put leiba tehti muidugi, rohkem ka kakkusid. “Jõuluorika” sarnast leiba siin pole olnud mitte mingikujulist. Samuti ei toodud jõuluks õlgi tuppaga nagu Saaremaal (Sr Lnb 334).

Jõuluõhtuks [s.t. jõululaupäeva õhtuks] õlgi tuppaga ei toodud. See komme on Saaremaal, kus mäletatavat sellega Jeesuse Kristuse sündimist. Ka tanguvorsti siin ei tehta jõuluks. Siinne jõuluroog on kakud, õlu. Jõuluõhtutel ka tantsiti, jõululaupäeval mitte (Kl Lnb 517).

Esimesel jõulupühal ei peetud sündsaks tantsida. Kes olid ausad (s.t. soliidid) inimesed, ei tohtind kunagi esimesel pühal tantsima minna. Kuid küla pääl mõnes kohas ikka tantsiti kah. Me olime rumalad lapsed, jooksimine välja kusele minnes salajas ka tantsijaid akna tagant vaatama. Kui jäime hiljemaks, juba pahandati kodus: kas sa niikaua kused? (Pr).

Jõuluõhtul tüdrukud panid odrateri väikeste hunikutena lauale või põrandale, igale tüdrukule oma hunik. Siis toodi tallist kukk; kelle hunikut ta kõige esmalt hakkas nokkima, see sai eeloleval aastal mehele (Kl Lnb 539: 1).

Jõuluõhtul toodi lauale õlut, lesta, sealiha ja mis veel kellelgi oli. Järgmiste pühade õhtutel tantsitigi, jõululaupäeva õhtul mitte. Ka lauleti, mängiti. Õhtu ja isegi öö otsa istuti hernekaru (*jernõd-okš*) mängu juures. Herneid keedeti kausitäis, laua pääl tehti herneist karu. Igas luus oli teatav arv herneid, muidu ei tulnud välja. Siis algab mõistatamine: üks küsib, teine “tabab” (s.t. arvab). Nimelt esimene nimetab luud (ristluu jne.), teine peab vastama, mitu herneist selles luus on; omal on tal selg laua poole või istub (seisab) kaugemal nurgas, nii et ei saa laualt lugeda. Kui vastab õieti, võetakse see luu välja. Mäng kestab seni, kui kõik luud, s.o. kogu karu on lõhutud, siis võivad osalised vahetuda. Mõnikord kestab aga öö otsa, enne kui karu lõhutud saab. Jutustaja oskab ka ise seda hernekaru teha ja on teda palju mänginud (Kl Lnb 541/2: 5).

Jutustaja, kes ka palju hernekaru mänginud, arvab olevat selle veidi teisiti. Üks paneb näpu mingi luu juurde ja küsib, mis luu see on või kas see on see ja see luu (näit. ristluu). Teine, kes seisab seljaga karu poole, peab siis ütlema, mis luu see on või kas küsija on õiget luud nimetanud (Kl Lnb 543).

Jõululaupäeval tuleb pöörduda paadid ümber kumuli (Sr), s.t. talveasendisse.

Jõuluõhtul, kui tullakse saunast välja, siis vaja kängida jalad kinni ja ilusasti rõivastuda ja minna “paatreid”, s.t. palvet pidama, sest siis saab rikas eluiga, ei saa mitte sant (L).

Jõululaupäeva õhtul tehti lastele kuusk ja lapsed laulsid juures (Ii). Üldiselt jõulukuuse komme näikse liivlaste juures küll üsna uueaegne moelaen. Seevastu vt. alamal jõulumehest (§ 241 A).

Kui ma veel kasvasin [umb.1850. paigu], siis kella kaheteistkümmeni jõuluõhtul lauldi, siis mindi magama [seletades], et nüüd on Päästja ära sündind (L).

Jõuluööl on kõik nõiad ja pahad vaimud väljas, sest see on neile viimne öö maailmas: kui jumalapoeg sünnib, siis ta hävitab nõidu ja pahu vaime (Kr). Pühal jõuluööl küllaminemisest vt. Kr 3 – LRU III 184.

Jõuluõhtul tehti söega painajarist ustele, uueaastal kriidiga; tegid enam lapsed; kui neid polnud, siis ka vanad ise (L Lnb 655/6).

Lapsed tegid jõuluõhtul valge kriidiga riste ustele ja nääriõhtul taas musta söega: arvatakse, ärgu paha (*slikrõm*) saagu uksest sisse (Kr). Jõuluõhtul tehti musti riste aknale ja ustele, ärgu kurat tulgu tupp; laudale ka tehti mustad ristid; nääriööl taas tehti valged ristid ustele: siis tuleb uus aasta, valge ajab musta ära (Kr).

Jõuluõhtul kogu öö põles küündlatuli laual, raamat (s.t. piibel) tehti lahti ja pandi [küündla] juurde, tool pandi laua juurde ja öeldi, et Maarjaema tulevat toolile istuma raamatut lugema; nääriõhtul tehti nõndasama ja öeldi, et Maarja tulevat raamatut lugema (Kr).

Surnute jaoks toitu toa pääle (s.t. pööningule, lakka) ei pandud, küll aga süüdati küünal laual jõuluööl, nääriööl ja kolmekuningaööl ja pandi lauale saia, liha, võid [seletades], et jumalainglid tulevad ka külla, pühad neitsid ehk Maarjaneitsid (vt. LRU I 38), sellised vaimud (V). Süüa pandi toa pääle jõuluõhtul, et see taevataat (vt. LRU I 36) kah saaks süüa (V).

Jõuluhommikul ja näärihommikul viidi leiba igale loomale suutäieke ja tehti rist ustele, mõni tõmbas ristile rõnga ka veel ümber (Sr).

Jõuluajal ja uuelaastal pannakse veskitesse (? = käsikividesse) ja lautadesse kividele leiba jne. (Записки РГО II 261).

Nõidumisest jõuluõiti vt. LRU III 58/9; kuradi tulemisest nõia järele vt. LRU III 67 ja kaardimängija järele vt. LRU II 165; peeglist peiu asemel kuradi nägemisest vt. LRU II 167; libahuntidest vt. LRU III 158,184,185 ja 191; painamisest vt. LRU III 59,196 ja 197; võlust vt. LRU III 97; surma nägemisest jõululaupäeva õhtupoolikul

vt. LRU II 8/9; surnute jumalateenistusest jõuluõhtul vt. LRU II 27/8.

Kes jõulu ajal on sündind, see näeb surnuid (Pr); vt. LRU II 18/9.

Kes jõulu ajal on sündind, on õnnelik (Kr).

Tuleviku ennustusi vt. näärikombeist § 241 A.

Kui enne jõulu õhtu (s.t. lääne) poolt päike punab looja minnes, siis tuleb pehmet ilma, ja kui punab hommikul tõustes, siis tuleb külma mõned päevad; pärast jõulu taas on teisipidi (L).

Kui jõulu ajal on külm ja selge, esimese püha ööl, siis tuleb viljarikas aasta, siis on kõike vilja palju (L).

Kui jõulud on rohelised (s.t. lumeta), siis lihavõtted on valged (L).

Ilmastiku poolest jõulud on jaanipäevale vastu (L).

241 A. Nääripäeva kombestik kontsentreerub päämiselt vanaaasta õhtule ja ööle, mida liivis kutsutakse uueaasta öö = *ud-ajgast ie* (lvÜ), ainult harukorral ka vana-aasta õhtu = *vana-ajgast-õdõ'g* (Pr); uueaasta asemel vanarahvas ütelnud veel kaheksa-püha = *ko'dõks-piva* (Pr, V). Jeesuse ristimisest või ümberlõikamisest liivlastel ei ole mingeid pärimusi. Mitmeid näärikombeid on esitatud äsja juba ühenduses jõulukommetega, neile jätkuks lisatagu ülevaade aastavahetuse tseremoniaalist:

VANA AASTA ÄRASAAT JA UUE VASTUVÕTT

Aastavahetuseks tulid kaks inimest, kes olid nõnda rõivastund, kuna kolmas taas puhastas vana aasta jäljed ära, luud käes; ta tuli vana aasta järele, luud käes, pühkis jälgi. – Ühel aastal tuli Liedav Didrik Gutman Didrikuga [meie tallu aastavahetust näitlema] – üks oli vana-aasta, teine oli uusaasta. Tulevad tupp ja laulavad [läti keeli]. Vana-aasta tuleb ennem tupp, nii kõveras ja oiates, loeb oma “paatreid”, et ta on nii palju annud, otri ja rukkid, et ta peab nüüd kohe surema, ohkab, oigab niikui et antagu talle veel viimast korda süüa-juua, siis ta surevat ära. Ise ta käib mööda põrandat ja teine mees taas pühib luuaga tagant ta jäljed ära. Ja kui see nüüd on ära söödetud ja joodetud, siis ta heidab ahjupingile magama kulund rõivastega. Siis ta säääl jällegi ohkab ja oigab.

Siis tuleb uusaasta sisse – hüppab nii rõõmsalt, tantsib ja laulab, ära ehitud (s.t. ilustatud), et temal saab kõike küll olema. Siis ta ka ütleb, et temal saab otri küllalt, rukkeid ja kartulaid, suurustab

niikui et võtku aga teda vastu. Noh, siis antakse taas temale õlut juua. Inimesed ütlevad, et nad teda ei tea ega tunne, et vana-aasta, see olnud hää. Uusaasta taas põlgab (s.t. halvustab) seda vana-aastat, et see pole midagi. Nõnda [näideldakse] keskööni, mil oodatakse seda uutaastat. Nõnda vastu keskööd nad tulevad. Siis nad joo- vad-söövad ja lähevad taas ära.

Meil, kui ma olin laps [pärast 1870-ndat], siis Lõks-tallu (V) tulid mehed külast küll jõuluõhtul, õlless seljas, väike lähker, kannud kaasas, ja seda [meest] kutsuti siis läti keeli talsipühimees (*tal'•-pivad-miez* = lt. *ziems-svetku-virs*) tuleb. Siis ta on toppind oma riided vatiga, pannud sellised vatihelbed pääle, et ta on nõnda lumine niikui, et lund sajab, et ta on lumehangest tulnud läbi, et ta on ära väsind, et ta tahab natuke juua ja süüa. Ta ise siis annab õlut juua. Mõnel on pisuke kuusk kah käes ja selle külge on seotud mõni õun, väike kringel, siis annab neid lastele (Kr).

MÄNGE JA NALJU¹

Vana-aasta õhtul minnakse liha varastama: tala külge köidetakse tugevast köiest silmus, mis ripub umb. põlvkõrgusel põrandast. Selle peale kinnitatakse mingi umb. küünrapikkune või lühemgi puu või lauaäär (*mangil'-pu*), mis köidetakse kinni silmuse põhja nõõridega. Selle peale tuleb "vargal" istuda. Hoides kätega silmust nõõridest kinni, et maha ei kukuks, keerab ta nüüd niipalju korda omale hundirattaid ümber, kuni silmus rullub niikaugale ümber puu, et saab hammastega palgi külge naelutatud lihatüki kätte. Mõnikord lubatakse võtta ka kätegi, kui lagi kõrgemal. Ronimine on väga raske, poisid higistasid mis hirmus (L Lnb 656).

Järgmine uueaasta nali (s.t. vana-aasta õhtul mängitav) on kingsepal silmade pistmine: kingsepaks on peahari, mis pannakse põrandale. Pistjad asuvad selgadega vastamisi harja ette, panevad puu jalge vahelt läbi. Lähemal oleja katsub harja tabada, kaugemal oleja segab (L Lnb 660: 1).

Nõela taha lõnga pistmine: tuli istuda lauale, mis pandud põrandale, umb. käevarrejämmeduse ümmarguse puu peale, pikuti. Tuli istuda laual jalad ristas ja pidades tasakaalu ajada lõng nõelasilmast läbi (L Lnb 660: 2).

Kauss valatakse vett täis, raha visatakse sisse, suuga peab tõm- matama välja (L Lnb 660: 3).

¹) Liivi mängudest üldiselt vt. O. Loorits, VdL 81–99 (94–120).

Küünlaotsad (rasvaküünlast), lühikesed, pannakse kaussi vee peale ujuma, suuga peab välja võtma. See on üsna raske, sest hingeõhk puhub küünlaotsa eest ära (L Lnb 660: 4).

NÄÄRIKOMBEID JA USKUMUSI

Nääriööl, s.t. ööl vastu nääripäeva käiakse kaevul vett joomas; siis kõnelevad hobused omavahel tallis salajasi asju (V. Alho, LK 52).

Nääriööl kella kaheteistkümne paigu kõik loomad kõnelevad, mis nad sel [s.t. eeloleval] aastal teevad. Hobune ütleb teisele, mitu surnukeha ta saab viima, mitu noorpaari. Lehm taas ütleb ära, kuipalju piima temalt lüpstakse pulmades jaoks ja kuipalju matuste jaoks. Lammast seletab, kuipalju tema villast saab matuste- või surisukki koetud, kuipalju tema villa saab peiurõivaste jaoks võetud. Kana ütleb, kuipalju ta mune muneb matuste jaoks ja kuipalju pulmade jaoks. Kukk ütleb, mitu korda ta saab kana kannustama (Kr). Loomade kõnelusest vt. veel § 225.

Nääriööl kella kaheteistkümne paigu vaja minna kaevu juurde pangiga vett võtma: siis vesi muutub veiniks. Kuid pärast kella kahteist ta on vesi jälle (V). Jutustaja ise pole julgend kaevule proovima minna, sest samal ajal liiguvad ju väljas kõiksugu kuradeid ja pahuvaime ringi inimesi püüdnud. Vrd. § 241.

Kaheksapäeva-öö see nõidade ringikäimisöö ongi (Pr). Vrd. eespool § 241.

Jutustati, et kell 12 öösel siis vesi on viin. Meelitati lapsi minema vaatama, need ei julgend. Kui mõni läks, öeldi, ta pole läind täpsel ajal. Ka valati õnne tinaga ja ennustati kingaga. Visati kinga: istuti põrandale maha, pandi king veidi varvaste otsa ja visati üle pea; kui kukkus ninaga ukse poole, siis sel aastal oli lahkumist majast; kui kukkus kummuli ("silmili"), oli surm tulemas. Õlgi ega heinu tupp ei toodud. Aastanumbri kirjutamist seinale ei tunta. Jõuluks (kas jõululaupäeval või esimese püha õhtul), ka uueks aastaks pannakse küll kuuseladvakesi igasse tupp rippuma; üsna vanasti seda olnud. Ehiti lintidega; vanasti tegid seda ainult rikkad (Ii < Pz Lnb 282/3).

Tinaga valatakse nääriööl õnne; vanasti olnud seda väga palju (Pr).

Õnnevalmist vana-aasta ööl toimetatakse tinaga. Kui "õnnel" hästi palju peent sõmerlist tinapinda, siis saab tuleval aastal seda enam raha. Näärikakku viljapeadega ei tunta (L Lnb 663: 12,13).

Ka uue-aasta unenäod lähevad täide. Heinu ega õlgi jõuluks ega uueks aastaks siin tuppa ei tooda (L Lnb 662: 10,11).

Uue-aasta-ööl tehakse niisama nagu jõuluööl [kriidiga risti us-tele, valatakse õnne, visatakse kingi, viiakse mereemale viina]. Mil- list metslooma nähakse uuel aastal esimesena, selline õnn on sel aastal. Kui tüdruk näeb hunti, siis saab mehele, poiss saab naise; kui rebast nähakse, siis põletatakse riideid;¹ kui nähakse jänest, siis ollakse arg; kui nähakse oravat, siis lõhutakse käsi ja jalgu (V, SjWied, LGr 367/8).

Nääriõhtul vaja lauaalune puhtaks pühkida; mis siis hommikul laua all on, selle poolest ollakse kogu aasta rikas (Kr). Nääriööl vaja puhastada lauaalust, ja mis asjad siis hommikul leitakse laua all, selle poolest ollakse sel aastal rikas (Kr).

Kui nääriööl ollakse üleval, istutakse laua juures, siis kogu aasta ollakse priske ja virgel (Sr). Vrd. Sr 30; vt. § 241.

Kui nääriööl nähakse unes, et astutakse kõrge mäe otsa, siis sel aastal saadakse suure au(stuse) osaliseks. Ja kui nähakse, et kuku- takse orgu, siis saab vaene ja mitteaustav [aasta] (Kr). Kui nääriööl unes näeb, et astub künka või mõne kõrge koha otsa, siis sel aastal saab suure koha. Kui aga näeb, et astub künka otsast maha või kukub mõnda lohku, siis sel aastal tuleb kaotus ja väike koht (Kr).

Uue-aasta hommikul keedetud liha katlas, kuid siis pole tohtud võtta sellest katlast, enneku ei ta pole maha tõstetud [koogu otsast]: muidu jäädakse kogu aastaks selliseks hädaliseks, tühjaks, taht- jaks, kiskujaks *resp.* ahnitsejaks (Pr). “Vana-aasta õhtul” jõukas rah- vas keetis sealiha valmis, nii et uue aasta hommikul polnud [keet- mist] – muudkui võta ja pane lauale. Kui ei olnud veel lauale pandud, siis enne pruukosti söömist õpetati, et salajas ärgu võtku kee- gi mitte suutäitki, sest siis jääb kogu aasta selliseks tühjaks – muud- kui kahmiks, aina sööks, mitte kunagi ei ole kõht täis (Pr).

Uueks aastaks küpsetati pekikakku; need olid rukkijahust, pik- likud, kõverad, liha pandi sisse. Mõnele kakule pandi aga takku liha asemele. Kes sattus niisuguse kaku peale, jäi naerdavaks. Tehti ka söelutud jahust (L Lnb 633: 1).

Uue aasta esimesel päeval ei või külla minna: siis tuleb kogu aasta minna üha külla (Kr).

¹) Rebase punane karv assotsieerub ilmselt tule-kujutelmaga, nagu soo- meski *revontulet* (s.t. “rebasetuled”) tõlgitsevad ju taeva all põlevaid vir- malisi.

Kui uue aasta hommikul tuleb meesterahvas kõige esimesena tupp, siis sel aastal on õnne (eriti neidudele), kui [tuleb esimesena] naisterahvas, siis pole mitte midagi. Kui mees tuleb, siis kõigile on hää aasta; kui poiss tuleb, siis on ainult tüdrukutel õnne (Sr).

Kui nääriööl sajab lund, siis kasvavad kapsad (Pr). Kui nääriööl on lund sadand, siis tuleb rikas aasta (Pr).

Kui nääriööl on ilus tähtede valgus, siis on oodata hää aastat; vanarahvas ütles: siis tuleb hää [kala-]püügiaasta (L).

Kui nääriööl enne keskööd on pilvine, siis tuleb palju kalu; ja kui pärast keskööd on pilvine, siis tuleb palju pähklaid; kui aga nääriööl ei ole pilvine, siis ei tule ei kalu ega pähklaid (V). Kui nääriööl on enne keskööd selge, siis ei ole sel suvel kalu; kui on pilvi, siis on kalu; see käib kilude ja räimede kohta; ja kui nääriööl on pärast keskööd pilvine, siis tuleb palju lesti ja turski ja muid suuri kalu; kui aga on selge, siis suuri kalu kuigi paljut ei tule (V).

Kui puud nääriööl härmatavat, siis olevat hää kalapüük sel aastal (V).

Rahatule nägemisest nääriööl vt. § 213. Külmkingade jooksmisest vt. LRU II 63; võludest vt. LRU III 97; kuradist hingi püüdmast vt. LRU II 164 ja 168/9; Taaveti lossi vajumisest vt. § 219.

Talvise ja suvise pööripäeva kõrvutamist meenutab ütlus: “Ta löi mulle üle ühe kõrva ja üle teise, nii et mul oli uusaasta jaani-päevaga koos” (Pz Set).

Nõidumine aasta alguses taotleb muidugi oma mõju ulatust kogu aastale, mispärast nääriööd peetakse eriti hädaohtlikuks nõidade ringijooksmise ehk “aelemise” ajaks (Kr, Pr, V – vt. LRU III 22, § 174).

Nagu näeme, pole aastavahetuse kombestikul Jeesusega midagi tegemist, vaid selgesti tunneme siin vanu pööripäeva pärimusi, mis baseeruvad päämiselt maagilise mentaliteedi oletusel, et kokku-puuted aastavahetusel kanduvad üle kogu aastale. Sümpateetilisest seosest järeldatavate ennustuste kõrval omaette rühma moodustab elutähtpäevade, eriti pulma ja surma ettearvamine eelolevaks aastaks (vt. eespool Kl Lnb 539: 1, Ii < Pz Lnb 282/3 jm.).

SAATUSE ENNUSTAMINE AASTAVAHETUSEL

Kui nääriöö kuuvalgel oma varjul ei nähtavat pääd, siis tuleval aastal pidavat surema (Sr).

Nääriööl pandavat taldrikute alla kriiditükk, võti ja sõrmus. Kui see on tehtud, siis minnakse järjekorras taldrikuid üles tõstma. Kelle taldriku all on sõrmus, sel tulevat pulm; kel olevat kriit, sel tulevat surra; kel olevat võti, see jäävat peremeheks (Sr). Jõuluööl ja nääriööl pannakse taldrikute alla: ühele kriiti – see tähendab surma, teise alla võti – perenaiseks või peremeheks, kolmanda alla sõrmus – tuleb abiellumine; me olime veel väiksed lapsed [pärast 1870], kuid “kihlasime” (s.t. ennustasime, ajasime kihla) kah sõrmusega (Pr).

Vana-aasta ööl panevad tüdrukud magama minnes sāngi kõrvale maha oma seeliku. Kes öösi unes tuleb seelikut kätte andma, sest saab peigmees. Jutustaja öde tahtnud kolme-nelja aastase plikana ka juba peigmeest vaatama hakata nagu teised tüdrukud. Et aga peigmees just teda tuleks āratama (nad magand mitmekesi ühes voodis), kaubelnud ta ennast selleks ööks ettepoole magama. Seal magamine olnud talle harjumata ja öösel ta kukkundki kolinal pōrandale, mis teistele palju nalja teinud, sest plikat naerdud, et peigmees ta voodist maha tõmmanud (L Lnb 661: 5).

Vana-aasta ööl pannakse iga osavõtja nimele oma terahunik pōrandale. Siis [lastakse] kukk tuppa; kelle hunikust enam nokkis, sai kõige enne mehele, *resp.* võttis naise (L Lnb 661: 6).

Vana-aasta ööl tüdrukud viskavad kinga üle kura õla. Kui kinga varbaots kukub ukse poole, siis on see aasta meheleminek, uksest välja minek (L Lnb 662: 8). Vt. § 241.

Vana-aasta ööl minnakse oinaid püüdma. Tüdruk, kes saab oina, ja poiss, kes saab lamba kätte, neil on kõige rohkem lootusi eeloleval aastal abielluda (L Lnb 661: 7).

Vana-aasta öösel tüdrukud läksid lauta oinaid püüdma: pimedas rabasid lambalaudas igāuks esimese ettejuhtuva looma kätte; kes sai oina, sel oli sel aastal mees käes; kes sattus lamba peale, pidi ootama kauem (L Lnb 622: 12).

Vana-aasta öösel neiud küll vahtisid tulevasi: panid peegli kahe küündlaga lauale, siis tulevase nägu ilmus peeglisse (L Lnb 621: 11).

Tulevase vaatamine ahjus: sinna pannakse peegel kahe küündla vahele, ise ahjusuust vaatab läbi jalgade peeglisse. Selle kunsttükiga olnud Pizas niisugune lugu. Seal olnud kõrtsimees Ved'mān oma naisega, pidanud kõrtsi. Nende juures elanud tema naise noorem öde, tüdruk. See vana-aasta ööl läinud ka peegliha ahjust peigmeest vaatama. Näinud aga peeglis oma õemehe nägu, mispeale kiljatanud ja maha kukkunud. Mōne aja pärast surnudki naine kõrtsmikul

ära, ning viimane kosinud selle õe, nii et ettekuulutus läks täide. (L Lnb 662: 9).

Vana-aasta ööl tüdrukud panid peegli ahju, küünlatuli juurde, ise ronis ka ahju; seal siis vahtis, kuni peeglis nägi oma tulevast. Vahel mitu plikat ronind korraga ühte ahju, igauks näinud oma (Kl Lnb 539: 2).

Vana-aasta ööl pesid enne magamaminekut tüdrukud silmi, jätsid aga kuivatamata, kammi ja peegli panid padja alla. Unes siis meesterahvas tuleb pühib ära, see siis ongi tulevane, peigmees (Kl Lnb 540: 3).

Vana-aasta öösel kolm tüdrukut heidavad kampa, keedavad tan-guputru: üks segab, üks teeb tuld, üks viskab soola. Keedavad ja söövad ära, kõnelda seejuures ei tohita. Heidavad magama; kes unes siis kellegile tuleb juua andma, see on peigmees. Osalisi võib ka rohkem olla kui kolm, neile peab siis veel mingi ameti otsima (Kl Lnb 540: 4).

Vana-aastaõhtul poisid ja tüdrukud võtavad ja löövad vastu tara ja ei kahtle siis sugugi selles, et seal pool ümbruskonnast, kus koe-rad hauguvad ja uluvad, tüdrukud abielluvad (Pz, SjWied, LGr LXXV)

SOLDAT MÕÕGAGA PEEGLIS (Mt. 737*)

1) Vana-aasta öösel tüdrukud panevad kammi ja silmapesuvee ja käteräti voodi alla. Nüüd ise heidetakse magama ja siis oodatakse, kes tuleb öösel silmi pesema – see on see peigmees. Üks tüdruk pannud küünla ja peegli ahju ja ise vaadand reite vahelt ahju, kes peeglis vaatab vastu – see on see peigmees. Ja nüüd olnud üks soldat mõõgaga sääil peegli ees ja nii ta visand mõõga tüdrukule järgi. Nüüd tüdruk võtnud selle mõõga ja peitnud ära.

Kuid nüüd teisel aastal see mees tulnud soldatist koju ja võtnud selle tüdruku naiseks. Pärast naine jutustand oma peeglissee vahtimist. Mees mõõga kaotamise pärast saand teenistuses palju kannatada ja jätnud naise maha. – Kr 21.

2) Tüdruk leiab peiu. – Ühel vana-aasta öösel keskööl üks tüdruk tahtnud näha oma peigmeest ja näind, et olnud üks soldat mõõgaga. Tüdruk saand mõõga oma kätte, poiss visand mõõga temale, tüdruk võtnud ja pannud mõõga oma voodi päitsisse või kappi, kuhu ta pannud. Kuid poiss olnud soldatiks, mõök kadund tal ära, ja ta saand karistatud. Kui ta tulnud koju, nii ta kosind selle tüdruku. Siis mõne

aasta eland ära. Tüdruk näidand talle seda mõõka, kas tunneb ka, kelle see on. Poiss tunnud, et see on tema. Talle tulnud viha, ja ta tapnud tema maha, selle naise. – Kr 145. Jutustaja lisab: “Mul on hirm nii teha, mina nõnda pole teind.”

TÜDRUK PÜÜAB ÜHEMUNALISE OINA (Mt. 1499')

Vana-aasta õhtul SIKRÖG-külas Sõna-talus kolm tüdrukut asutand lauta minema lambakarjast oinakotte püüdma. Perenaine kuulatand nende plaanitsemist salajas päält ja luurand, kuidas üks tüdruk läind tasapisi välja tagant kambriuksest, teised eest toauksest. Perenaine hiilind neile järele ja kuulnud, kuidas üks tüdruk otsind ja hüüatand: “Oh, ma haarasin kinni ühemunalise!” Perenaine ukse tagant hõigand kohe: “See on va Ties(õ)-Pētōr (Kohtu-Peeter)!” Vaat rahvas arvand seda ühe munaga meheks, sest tal polnud lapsi. – Pr [122].

LOOMADE ENNUSTUSI VANA-AASTA ÖÖL (S. 237)

1) Üks peremees mõistnud hobusekeelt. Ja uueaasta öösel hobused kõnelevat. Ja siis ta läind kuulatama. Ja siis üks hobune ütelnud teisele: “Tänavu aastal meie saame viima oma peremehe surnuaiale.” Ja nõnda ka peremehel hakand nii hirm, et ta pole tohtind [= julgend] enam kuulatada, läind tuppa, jäänd haigeks ja surnud ära. (Hobused pole tahtnud, et ta kuulatand). – L 150.

2) Vanal ajal hobused kah kõnelnud. Üks peremees läind uueaasta öösel talli pääle kuulatama, et hobused kõnelevad. Üks hobune ütelnud nüüd nõnda: “Söö nüüd, söö nüüd, tuleval pühapäeval me peame viima selle paku (*blek*) surnuaiale, mis siin hobustetalli pääl on.” Kuid peremees mõtelnud, mis pakk see on, see vaja võtta maha, tuleb mõnda risti teha. Peremees läind tuppa ja jäänd haigeks. Ja nõnda surnudki ära, ja teisel pühapäeval hobused viind ta surnuaiale. – Pr 85.

3) Ühes mõisas olnud mõisnik ja kutsar mõlemad noormehed. Sääl mõisas teenind üks ilus teenijatüdruk, seda nad mõlemad pidand omale pruudiks. Kuid tüdruk tahtnud enam mõisahärrat. Kutsaril olnud selle üle suur viha ja ta jäänd kadedaks. Ükskord kutsar kuulnud ukse taga, kui teenijatüdruk ütelnud mõisahärrale, et uue-

aasta õhtul vaja minna talli kella kaheteistkümne aegu, sest siis kõik loomad kõnelevad ja ütlevad, mida nad sel aastal teevad. Kui kutsar seda kuulnud, siis enne uut aastat kolm päeva ta andnud hobuseile kaeru ja selget ristikkeina, las hobused kõnelgu tema meelepäraselt. Ja kui tulnud kätte uueaasta õhtu, siis ta pugend ühe hobuse molli alla. Mõisahärra teenijatüdrukuga olnud jälle talli pääl ja kuulatand, mida nüüd need loomad kõnelevad. Just enne kella kahteistkümend kõik loomad tallis hakand norskama ja pärast seda üks hobune ütelnud: “Selle tinapaku, kes magab mu molli all, ma saan pühapäeval surnuaiale viia, kuigi ta enne uut-aastat andis mulle palju kaeru ja ristikkeina süüa, kuid et enne jõulu ta peksis mind küllalt ja ajas”. Teine hobune ütelnud: “Need kaks portu, kes sääl talli pääl on, mul tuleb lihavõttel kirikusse viia; praegu neid on kaks, kuid siis neid saab kolm.” – Ja nõnda ka olnud. Teisel päeval kutsar kukkund katuselt maha, kui ta puhastand korstnat, ja olnud valmis, ja pühapäeval ta maetud maha. Ja see mõisahärra tüdrukuga saand laulatatud esimesel lihavõttepühahal ja samal päeval ristitud neil ka laps. – Kr 36.

EMA TÛTRE HULLUMIST KÄTTE MAKSMAS

Leiman Katrini tütar oli jäänd lolliks ja suri Jälgab-linnas [= Mi-taus] hullumajas ära. Siis ühel uueaasta-õöl tema väimees olnud riietund juba lahti, kui kuulnud oma toas koera urisevat. Ta mär-gand, et nagu läind midagi aknast mööda. Nii ta siis läind veel sär-giväel välja. Siis tulnud naiseema lautade poolt ja ütelnud talle: “Mine vaid tuppa, mine vaid tuppa!” See Katrin ise oli veel baptist, kuid ta tahtis küllap vist maksta kätte väimehele oma tütre [halva kohtlemise] pärast. – Sr 145.

Jeesuse sünniaja pühitsemise või veetmise lõpetab ametlikult kolmekuningapäev ehk “kolmeisandapäev” = *kolm-izand-päva* (Sr, Kr, V); tavalisemalt öeldakse lätikeelselt *trikung-päva* (Kr, Pr, V) > *trikung-päva* (Pr, V) > *trikom-päva* (V). Päeva nimetus lätis (*trijkun-gu diena* > *trikumdiena*), liivis ja eestis on tõlkelaen saksakeelsest *Dreikönigstag*, kuna venepoolset ristimismotiivi Jordanis pole terminoloogiliselt ega sisuliselt jäljendatud. Liivi traditsiooni see päev suurema pühana pole üldse juurdund.

KOLMEKUNINGAPÄEVA ENDEID SUVEKS

Kolmeisandaööl [s.t. ööl vastu kolmekuningapäeva], kui on kõva külm ja härm, siis sügisel tulevat rikkalik viljasaak ja noored kariloomad kasvavad hästi (Sr).

Kui kolmeisandaööl on selline selge öö, tähti palju taevas, siis edenevad hästi väiksed loomad ja siis on palju marju ja pähklaid (Pr), siis edenevad noored loomad ja pähklad (Pr). Kui kolmeisandaööl on palju tähti taevas, siis saab palju pähklaid ja palju noori loomi; kui taevas on pilvine, siis pähklaid ei saa ja noored loomad kah hästi ei edene (Kr).

Kui kolmeisandaööl puhub tormituul, siis on palju pähklaid ja õunu; kui on vaga ilm, siis ei ole (V).

242. Enam kui Jumalapoja sünnipühade tsükkel kajastab kristlikku traditsiooni Päästja surmatraagikat tähistav sari nn. liikuvaid pühi, mis algavad vastlanaljadega enne suurt leinaaega ja lõpevad püha vaimu väljavalamisega nelipühil. Oma kõikuvusest hoolimata need liikuvad pühad on säilitand kevadise pööripäeva sugemeid. Nende kõrval kohtame siin katoliiklikke kombeid, mis on püsind elujõulistena veel luterlikuski miljöös. Enne kõike näeme seda reminisentsis pikast paastust, mida juhatavad sisse lihaheite- ja lõpetavad lihavõttepühad, kuna paastuaja poolitab keskel nn. poolpaast = *puol-past* (V), mille õhtul ei tooda tuld tuppa (SjWied, LGr 368). Paastuneljapäevadel ei tohitavat leiba küpsetada, sest see leib hallitavat ära (Pz, SjWied, LGr 420).

Lihaheiteks on vastlapäev = *vastalova* (lvÜ), mis koos läti terminiga *vastalavi* põlvneb keskalamsaksast (*vastelavent*); venepoolse “võinädala” mõju ei ole märgata. Vastlapäeva nimetust liivlased näikse täitsa traditsionaalselt mõtestavat rahvaetümologiseerides: sel päeval kalurid kogunend (L), söönd ube ümber laua (V) ja valind omale suviseks püügiajaks paarimeest, kellega “vastõ lajjõ” – s.t. vastu laeva – paadis “vastamisi” tulnud kahekesi läbi suve töötada (L, Kr, V).¹ Paarimeest kutsutakse küll tavaliselt läti laensõnaga *pušnika* (< lt. *pušenieks* ‘Nachbar, Partner’), kuid päevanimetus *vastalova* on mõjustand paarimehe nimetamist ka vastaliseks = *vas-tuksnika* (L).

¹) Vastavat kombestikku Lätis vt. LD IV 411/2, FBR II 15–20, RKr VI 32 (5).

Katoliiklikku karnevali meenutab juba Sjögreni notiits, et suure paastu teise nädala esmaspäeval tüdrukud ja poisid ehivad end mitmesuguselt, laulavad laule ja käivad majast majja; seda tehakse lammaste kaitseks haiguste vastu; küllatulijaid kostitatakse, kuna vastasel juhul nad lahkuvad, soovides ebalahke peremehe karjale kõiksugu õnnetust (Записки РГО II 260). Iseloomustav ongi, et jaanilaulude järel just vastlaululud on Liivi rannikul tähtpäevil laulda-vaist laulest kõige populaarsemad ja motiivrikkamad.¹ Lauludega talust tallu liikuvaid karnevali-tantsijaid kutsutakse ida-liivis *men-gil'd* (Kr, Pr, V), milline termin võib olla tuletatud *mängima*-tüvest. Lääne-liivis taas üteldakse *käkanikad* (L, Pz, Ii), mispärast vastla-õhtu ise on saanud lääne-liivis lisanimetuse *käkanikad-õ'dög* (L) ~ *käkad-õ'dög* (Ii). Vastlajooksu ehk tantsu kohta üteldakse: min-nakse “vastalovidi ajam” (IvI) ~ “käkidi ajam” (IvL); vrd. läti keeli *kekatas iet ~lekt*.² *Käka*-sõna etümoloogia on tume; lätis see tun-nukse pigem laen liivist kui vastupidi; igatahes sõnaga tõlgitsetakse jookslemist, karglemist, tantslemist (vrd. eesti tantsunimetust kii-gadi-kaagadi ~käägadi ~kääkadi jne., vrd. vene *скакать* ‘karglema, hüppama’); Sjögren-Wiedemann ühendab sõna kiikumise-motiiviga. Käkatamise kombestiku ligemal küsitelul selgus, et siin näikse tegu hoopis vana naistepühaga.³

VASTLAÕHTU NAISTEPÜHA

Naistepüha kirjeldus

Kõigepealt tuleb mulle meelde, et meie tüdrukud paastupüha-päeva järgse esmaspäeva õhtul käivad meesteriietesse rõivastunult ühest majast teise. Ühte neist nimetatakse pikaks tüdrukuks; talle on valge lina ümber riputatud ning malaka otsa kunstlik pea ja kaks kunstlikku kätt seotud. Seeläbi muutub ta nii pikaks, et ulatub laeni. Üks teine tüdruk on niisamuti rietatud ja tema malaka otsa on kinnitatud kunstlik linnunokk, mida kutsutakse *kirinana* (kaja-kanokk). Kolmas tüdruk (muide, see võib ka poiss olla) peab oskama hästi hüpata ja on nii paksult rietatud, et ta on rohkem lai kui pikk. Teda nimetatakse *Peigal puoga* (Pöialpoiss). Neljandaks tuleb

¹) Vastlaululud olen esitand oma teoses *Volkslieder der Liven* (1936), 199–215 (216–231).

²) Läti vastavat kombestikku vt. K. Petersons, *FBR* II 15–20.

³) Vrd. O. Loorits, *Das sog. Weiberfest bei den Russen und Setukesen in Estland* (ERA I 14, 1940 = *Sb GEG* 1938, 259–330).

suur poiss, kes on kujundatud suurte sarvedega sokuks ja kellele on taha seotud suur *scrotum*. See peab kõige suuremaid tempe tege-
ma. Kui nad ukse taha tulevad, siis hakkavad nad laulma: armas emake, lase lapsed sisse, kiikujalastel¹ külmetavad jalakesed! – Kui nad on tuppä sisse astunud, siis laulavad lapsed: tahame kana, tahame kana vastlaõhtul, siis me võime rõõmsalt lihavõtteid oodata. Ja veel muud sellist. Pikk tüdruk võtab värtna ja ketra linast või villast pika lõnga, kuna teised laulavad ja soovivad, et järgmisel aastal kasvaks pikk lina, ja nii ülistavad nad lauldes hobuseid, lehmi ja lambaid. Kui nad toast välja lähevad, siis nad laulavad: Õnne sinu tallekestele! Õnne sinu jäärakestele! Kui neile aga süüa ja juua ei anta, siis laulavad nad toast väljaminekul: Häda sinu tallekestele! Häda sinu jäärakestele! Ja veeretavad veel öö ajaks suure puki majaukse ette, nii et hommikul on neil häda väljapääsemisega (Pz, SjWied, LGr LXXIV).

Libõ istus voki juures ja ketras takku. Takukoonla kõrval seinä juures pilaku (“orja”) sees põles pikk peerg, ja tema niiska Libõ murdis [üha] ära. Väljas oli külm, ja suur tuisk tuiskas nii, et väljas ei olnud mitte aiateivastki näha. Kaugelt oli kuulda koera ulumist. Libõl täna õhtul ketramine ei edenenu, ta mõtted olid töö juurest kaugel ära. Mõne nädala pärast tuleb vastlaõhtu, ja et seda paremini teha (*resp.* veeta), tüdrukud asusid töö kallale juba aegsasti. Mõned värvisid hõövlilaaste, mõned tõid metsast pohlavarsi ja kanavarbaid. Kõik selle õhtu kulud katsid tüdrukud ise. Vastlaõhtul selle toa seinad, kus oli (s.t. peeti) “käkade õhtu”, laotati üle valge riidega ja ehiti roheliste, siniste, kollaste ja “košemilli”-värvi hõövlilaastega. Käkad, triibulisis riideis ja vanikud pääs, koos kaaslasega (*kiltiji*) kahekesi kokku (s.t. paari) haarand, võtsid poisse vastu ja kutsusid neid tuppä. Käind ümber kogu toa, käkad palusid neid tantsima. Pärast tantsu käkad mängisid mängu; kõige sagedamini mängiti (“mind”) seda mängu:

Poisid meid kutsusid:
Tulge tüdrukud paati!
Tõmbame üles valged purjed,
viime lainetele õõtsuma.
Nüüd on käes, nüüd on käes
minu enda tulevane.

¹) Ilmsesti on liivi *käkanikad* interpreteeritud siin kiikujateks.

Nõnda löödi paari (“kilda”), lauldi ja mängiti, kuni kukk hakkas kirema. – Līvli IX (1939), nr. 2, lk. 2/3.

Vastlaõhtul [s.t. õhtul enne vastlapäeva] noored neiud riietuvad valgeisse kasukaisse ja lähevad küla pääle kokku ja herneid saama. Nad tantsivad-laulavad, kuni igast paigast midagi saavad (V. Alho, LK 52/3 < Ii Set).

Vastlaõhtul tüdrukud “ehivad”, s.t. riietuvad pikkadesse valgetesse pluusidesse (“särkidesse”) ja lähevad “käkidi ajam”, s.t. karglema külla, juuksed laiali. Üks tüdruk on *tukil*, s.t. tukkuja. Sel on paklad, s.t. takud ümber pudrumänna mähitud ja see ketrab. Siis mehed lähevad ja süütavad tule takkudele nõnda [salajas], et tukkuja ei näe, ja põletavad [takud] ära. Kui tüdrukud lähevad külla, siis nad ukse taga laulavad oma vastlalaule. Üks suur naermise õhtu see on (Ii).

Vastlaõhtul meil on selline mood, et siis me ilustame valged kleidid kirjude paberitega, paneme külge kuldseid, hõbedased jne. ribad, vanikud. Kõige ilusamini ehitud on pruut loori ja krooniga, peigmees on valgete pükstega, valge “jakk” (s.t. kuub) seljas.¹ Kui nad lähevad sisse, siis nad laulavad ukse taga. Kui nad lähevad ringi ümber toa kõik paariti, siis istuvad laua taha sööma. Naised toovad, viskavad pruudile lapse sülle – on tehtud selleks valmis suur-suur nukk. Nüüd pruudil hakkab häbi, ta kargab laua veerest üles ja paneb minema, kuna muud käkanikad-tüdrukud jäävad veel tantsima. Vastlapäev on just tüdrukute õhtu, märdipäev on poiste õhtu (Ii).

Käkanika-tüdrukutel olid kaasas tukkujad tüdrukud = *tukist* (~*tukkijist*) *neitsöd* ~*tukil'd* ja kajakanina = *kir-nanad*. Need kajakaninad käisid mööda seina veert värsket (s.t. toiduandeid) korjamas. Tukkujad ketrasid ja tukkusid, kuni langesid pingilt maha; siis oli kedervars katki, siis vanataat pidi puud tooma, et uut kedervart teha (vokki ju vanasti polnud). Siis käka-tüdrukud laulsid sel puhul (L).

Vastlapäeval meie tüdrukud lähevad ja riietuvad, kuis keegi oskab [ennast maskeerida]: vanasti nad tõmmand meeste pluusid (“särgid”) pääle ja pannud punase rihma ümber ja vedand valged kleidid selga ja siis läind tükki ühte kokku tantsima. Mõni on riietund pruudiks, pärjad pääs, ja õmmelnud valgele kleidile punaseid ja rohelist paberibasid. Ukse taga lauldud laule (Pz).

¹) Ka peigmeest näitleb poisiks rõivastund tüdruk.

Kui vanasti mindi vastlajooksu (“vastlaid ajama”), siis riietati üks pisike plika poisikese rõivastesse ja teda kutsuti põialpoisiks = *pegal-puoga*. Neli tüdrukut olid suured võrguvedajad = *vada-vedajid* ja see väike hoidus nende nelja juurde (Kr). Viimases kirjelduses võime aimamisi ära tunda vene rahvatraditsioonis populaarset paadimängu (*Лодка*).

Vastlaõhtu, siis oli tüdrukuil lubatud viimast kord (enne paastu) tantsida. Mindi sinna ilusasti ömmeldud särkidega. Sel õhtul käisid ümber ka käkanika-tüdrukud, kes olid endid ehtind, nagu keegi oskas. Nende hulgas üks oli “kir-nana”, sel oli peerust nina käes (*kir* olla nagu mingi suure hirmsa linnu nimi), millega kohe sisse tultes hakkas tonksima vastu seinu, prussakaid korjama. Teine ametimees oli ketrajatüdruk, kedervars käes, paklakoonal kainlas. See ronis sisse tultes ahjupingile ja hakkas ketrama, kusjuures kohe jäi tukkuma ja kukkus lõpuks pingilt kolinal maha. Teised pidid siis minema teda üles tõstma. Ülejäänud käkanikad laulsid ja tegid muud nalja (L Lnb 634).

Käkad-ıdög: kolm kannu õlut, päts leiba – see on käkanikade osa, mida nad igas peres pidid saama. Ametimehed: rõngasnina (*kir-nana*) ehk kurenina (*kurg-nana*) ehk kurg (*kurg*) ja ketraja-tüdruk = *verbikšiji-neitst* (L Lnb 671: 1).

Kurenina tehti nii: kasukavarukast aeti kepp läbi, selle otsa kinnitati punaseks värvitud nina, puupilpaist. Kurg ise oli kasuka all ja kasutades varukat kurekaelana, nokkis seina pidi, pühkis nokka ja tegi muud sarnast nalja (L Lnb 672: 3).

“SÕEL”

Sõelaks on plika, harvem poisike. Võetakse esmalt pearätt, valge, ja seotakse see kõhu peale, nii et ots jääb ette kõhule, kuna sidumisotsad sõlmitakse kokku selja taha. Rätik moodustab tulevase peletise maniska või kurgualuse. Siis võetakse mehe kuub ehk pintsak (“jakk”) ja pannakse ümber jalgade, nii et krae tuleb umbes vöö kohale. Eest nõõbitakse kinni nagu kord ja kohus. Kui peaks kuub avar olema, et tikub maha vajuma, siis peab veel muidki rätikuid alla panema. Kuuevarukad topitakse riideid täis ja pistetakse otsad kuuetaskutesse. Siis võetakse seelik ja pannakse pahupidi ning ülapool allapoole selga. Siis pannakse harilik jahusõel ehitavale pähe ja seotakse seeliku ülestõmmatud alaaäär ümber sõela, võetakse pealael kokku nagu kotisuu ja seotakse nõõriga ümbert kokku, nii

et moodustub koguni mingisugune tutt pealaele. Seelik pannakse nii, et värvlilõhe tuleb ette näo kohale, kust läbi vaadates siis ka orienteeruda võib. Kaelasidemena seotakse ette sall või kaelarätt, ajades ta tagant kuuekrae vahele ja [ette] lüües sõlme rinna ette. Kätega hoiab seesoleja sõela õieti peas. Vaatajal jääb siis mulje, nagu seisaks ees härjapõlvlane määratu suure peaga ja imelühikeste jalgadega. “Sõela” tehti, kui õieti mäletab, vastlaõhtul. Plikad käisid küla mööda hulgakesi ringi talust talusse, “sõelad” ja muud peletised kaasas, kes löid tantsu ja tegid muud nalja (Ir < Ii Lnb 753/4).

VASTLAPÄEVA KOMBEID JA USKUMUSI

Vastlaõhtul [s.t. õhtul enne vastlapäeva] peab soovitama pere-meestele hääd õnne ja rammusaid hobuseid ja iseendale on vaja kaubelda paarimeest, kes tuleks suvel ühes merre, s.t. kalale (V).

Üks pool seapääd keedetakse tõnnipäeva hommikul, teine pool vastlapäeva õhtul, siis vanad ütlevad: see on viimane liha; homme õhtul on tuhaõhtu, siis aetakse lapsed sauna, lõigatakse kõhud lõhki, võetakse liha välja, pannakse kala sisse. Siis need vastlajooksjad (*vastalova-ajaid*) käivad läbi kogu küla talust tallu, aina paariti, kaks kokku haarand (s.t. üksteisest kinni), ringi ümber toa põranda. Kui näevad mõnd meesterahvast toas, siis kisuvad selle maha ja saku-tavad seda (V, SjWied, LGr 368).

Vastlapäeval peab keedetama liha, ja õhtul vara, kui päike pole läind veel looja, on vaja võtta katel [koogu otsast] maha ja vara [õhtust] ära süüa. Perenaine on keetja ja muu keegi ei või minna katla juurde kui ainult perenaine ise (Ii).

Vastlapäev on esimeses paastunädalas esimesel teispäeval; vastlapäeval süüakse viimane vana sealiha ära (Kr).

Vastlapäeval tõmmati rannavõrgud laiali, põimiti “virbade”, s.t. ritvade pääle (Sr).

Vastlapäeval vaja viia sõnikut põllule, olgu ilm milline tahes: siis kasvab hää ilus vili suvel (L).

Kui vastlapäeval midagi klopitakse ~pekstakse, siis on lombakad lehmad ja lambad (V). Vastlanädalas ei tohi tõlvaga riideid pesta: siis on lombakad loomad (V).

Vastlapäeva peetakse lammaste ja lehmade pärast; siis tööd pole tehtud, villa sugugi ei kedrata ega kraasita, sukka ei koeta: muidu pistab tallel silmad välja; kui tehakse tööd, siis talled on lombakad

(Kr). Vastlapäeval ei tohitavat kedrata, kududa ega pastlaid paigata: siis keerdavat lehmadel jalad kokku ja nad jäävat pimedaks (Sr). Vastlaõhtul naised ei tohi sukka kududa: siis hobused pistavad silmad välja (L).

Vastlapäevaks pidid naistel lõngad olema kedratud ja meestel võrgud koetud. Kel poisil vastlapäeva õhtul (s.o. just vastlapäeva, mitte selle eelmise päeva õhtul, sest vastlapäev ise oli veel tööpäev, ainult õhtul võeti püha sisse) veel oli võrguhark toas, s.o. võrk lõpetamata, selle tüdrukud võtsid kinni ja sidusid talle hargi seljale kinni. Samuti sidusid poisid tüdrukutele voki selga, kel ketrus oli lõpetamata (L Lnb 936/7: 4).

Kui vastlaõhtul kedratakse või võrku koetakse, siis *käkanikad* seovad võrguhargi kudujale selga (L).

Eelpoolkirjeldatud tüdrukute vastlajooksu mõjul kutsutakse vastlaõhtul ketrajat tukkujaks ja pilgatakse ka muidu laiska ketrajat, et see on täna õhtul "tukiil" (Ii).

Vastlapäeval peab kaubeldama kaaslast, kellega merre minnakse. Nimelt seletati, et *vastalova* tulevat sõnadest "vastu paati" (*vastõ lajjõ*) ja sellepärast pidi sel päeval paadi poolemehe muretsema (kas leppis vanaga kokku või otsis uue). Kui poolemees on kaubeldud, siis peab lauldama: lahjad lestad mujale merre, lihavad lestad meie merre.¹ Ka joodi selle juures liikusid, kui oli (L Lnb 937: 5).

Kuna üheltpoolt vastlapäeva liivikeelne nimetus *vasta-lova* on rahvaetümoloogiliselt tuletatud kujutelmast "vastu laeva" (*lova* vastab liivis õieti küll eesti "lavale"), siis teiselt poolt sama sõna on tõlgitsetud jällegi lõvipäevaks, mille kohta juba Sjögren-Wiedemann on noteerind: Kui poiss lõvipäeval (teatud päev paastuajal) võõrutatakse, saab ta tugevaks,² kui tüdruk küünlapäeval, saab ta kenaks (LGr LXXXIII). Järelepärimisel kuulsin, et lõvi(de)päev = *low-päva ~louvvõd-päva* (Pr) on "ajaraamatus", s.t. kalendris märgitud lõvi tähe märgiga, vist sügisel (?); Leiman Andrõks jutustand, et sel päeval suured saksad Venemaal pidand suurt pidu, käind iga aasta teise man võõrsil, lasknud märki jne., kuid jumalateenistuse päev see olnud kah (Pr); ilmsesti siin on tegu venelaste "võinädala" pühitsemisega enne suurt paastu.

¹) Juhuslik ülekanne lihavõttelauludest, vt. O. Loorits, VdL 215 jj.

²) Maagiline ülekanne lõvi-kujutelmalt võõrutatava lapse tugevusele!

VASTLANÄDALA PÄEVADEST

Vastlanädala esmaspäeval, teisipäeval ja kesknädalal ei tohi jahvatada ega kedrata ning majade ligi puid raiuda ja puukoort maha rebida, et kariloomad lombakaks ei jääks; metsas puid raiuda ei tee aga kahju. Teisipäeva pärastlõunal viiakse aga mõni koorem sõnikut põllule, eriti kapsamaale, muidu ei edene viljad. Tuhkapäeval peavad kõik võrkude juures töötama; ka sõelutakse ja säilitatakse tuhka, et seda suvel, kui kapsaste peal on röövikud, peale puistata (V, SjWied, LGr LXXVI–LXXVII).

Vastlapäevale otsekohe järgneb tuhapäev = *tu'gõ-päva* (L, Ii, Kr) ~*tu'gõd-päva* (Sr, Kr, Pr, V). Paastu algust meenutab siirdumine sealihalt kalatoidule, nagu see küllap juba paganusajalgi on toimund kevadtalvel lihatagavarade lõppedes. Vastlaõhtu naistepühale järgneb poiste nali “tuha-õhtul” = *tu'gõd-õ'dõn* (Sr, Kr, Pr), algselt muidugi tüdrukute arvel, kuid sekundaarselt laste hirmutamiseks mandund.

TUHAPÄEVA KÄSKE JA KEELDE

Tuhkapäeval sai tuhka hoiule pandud pesupesemiseks, et oleksid hästi valged särgid. Tuhka korjati siis igaltpoolt, kust aga sai: reheahjust, kojast, toahjust. Pandi riista sisse ja pandi sealt siis iga pesupesemise korral muu tuhale hulka (L Lnb 941: 16).

Tuhapäeval vanarahvas kogus tuhka pesupesemiseks: siis sel aastal saavad valged särgid; tuhka võeti kõigist ahjest – rehe-, sauna-, toahjust (L).

Tuhapäeval on suur pesupesemise päev: siis on valge pesuvesi ehk “kurn” (L). Tuhapäeval peab riideid pestama: siis on hästi valged riided (L).

Tuhapäeval ei tohi kedrata villast lõnga: siis koid söövad ära (L).

Tuhapäeval ei tohi lambaid niita: siis kasvab väga palju putukaid (L).

Tuhapäeval ei tohi leiba küpsetada: siis leib väga hallitab (L).

Tuhapäeva õhtul keedetakse kammeljaid, neid nimetataksegi tuhapäeva-kammeljas = *tu'gõ-(pävä)-koma* (V Lnb 844: 6).

Vastlaõhtul süüakse viimne liha ja tuhapäeval hakatakse kalu sööma, hakatakse kammeljaid keetma (Kr). Tuhapäevaks on sealihaga ära söödud, siis vaja kammeljapütt lahti lüüa ja kammeljasuppi keeta (L).

Tuhapäeval keedetakse kammeljaid. Siis peab liha välja aetama ja kalad sisse võetama (V, S;Wied, LGr 368).

KÕHULÕIKAMINE TUHAÕHTUL

Tuhapäeval tehakse kammeljatepütt lahti: sealih on siis ära söödud. Lastele peteti, et saarlased tulevat ja lõikavat kõhud lõhki, võtvat liha välja ja panevat kammeljad sisse (Ii).

Tuhaõhtul [s.t. õhtul enne tuhkapäeva] vanarahvas tüssas lapsi, kui lapsed olid üleannetud. Siis öeldi, et saarlased tulevad üle mere siia, kütavad sauna, ajavad lapsed sauna ja lõikavad neil kõhud lõhki ja panevad kammeljaid sisse. Siis lapsed karjusid mis hirmus ja kartsid nii väga, et mitte keegi ei julgend välja minna (Kr).

Tuhapäev on esimeses paastunädalas esimesel kolmapäeval; tuhapäevaõhtul süüakse kammeljaid; siis tulevad kõhulõikajad = *ma'g-iedijõd*, lõikavad kõhu lõhki, võtavad liha kõhust välja ja panevad tuhka sisse (Kr).

Kõhulõikamine (*magud-iedõmi*) oli tuhaõhtul. Siis vaat käidi nõnda: riietuti [*resp.* maskeeriti] niisama nagu märdid ja kadrid, aga ainult meesterahvad – see ei ole naisterahvaste töö. Siis tehti suur pikk puust puss, kaks jalga pikk, ja võeti kapp kätte; puss oli punaseks värvitud, niisama ka kapp seestpoolt. Noh, ja siis küsiti, kes on kammeljaid söönd – selle kõhtu ei lõigatud. Kes aga polnud söönd, sellel lõigati kõht lõhki. Tõsiselt ju küll ei lõigatud, vaid pussiga ainult hirmutati naisterahvaid, hoiti kapp all, et veri jookseks sisse. Neid lõikajaid söödeti kah, anti neile herneid, ube, leiba (Sr).

Tuhaõhtul kolm poissi tulevad. Ühel on pott käes, ühel punane puust puss, ühel tuhakott, neid kutsutakse kõhulõikajateks = *magud-iedijit* (Kr). Nad tulevad tuppa, tõmbavad tüdrukud pikali pingile maha ja lõikavad neil kõhud lõhki puupussiga, siis võtavad kõhust liha välja ja panevad kammeljaid sisse, siis üks õmbleb kinni, teine riputab tuhka pääle, kolmas valab rohtu pudelist. Siis lastakse [tüdruk] lahti ja võetakse teisel kõht lõhki (Kr < V).

Tuhaõhtul poisid tükkind tüdrukute magusid lõikama, võtnud mõnikord kusepoti ühes ja valand sellega tüdruku kõhu täis kah veel; sellepärast tüdrukud põgenend sel õhtul varju (Pr).

Suurt paastu poolitav palvepäev = *polandõks-päva* (L, Sr, Kr, V) ~*svindõl-päva* (Ii, vrd. lt. *svinet* 'feiern', *sviniba* 'die Feier, das Fest') ei mängi liivi rahvatraditsioonis mingit osa. Ainult seda seletas üks

1847 sündind eideke, et tema noorpõlve kuulmist mööda selle päeva seadnuvat sisse mõisnikud, kui orjad koledasti ahastand hirmsa töökoorma pärast; siis antud neile kah üks päev, kus orjadel on luba jumalat paluda (L).

243. Suurima kevadpühade tsükli moodustavad lihavõtted = *leja-võtamõd* (lvÜ). See peab olema vana termin ja ulatuma eesti-liivi ühise tõlkelaenu üle paganusaja künnise. Tänapäeva liivis “leja” tõlgitseb ihu, kuna liha väljendab termin “voza” (vrd. eestiski murdeti *osa, oss*), ainult lihavõtte nimetusse on kivistund ka liivis liha teine tähendusvarjund. Ei ole kahtlust, et lihavõtte terminoloogia eestis, liivis ja lätis juurdub päämiselt venest ja on vene misjonäride levitatud juba enne Läti Hendrikut ühes vastavate uskumuste ja kombestiku vanema kristliku lademega, mida hiljem saksakatoliiklikud lisandid on täiendanud.¹ Rahvatraditsioon on koondunud esijoonel Päästja surma ja ülestõusu päevade mälestamisele, kuna muud päevad on mõjund kombestiku kujunemisele vähe. Mingit tähtsust ei oma palmipuudepüha, mille nimetus *pupil'-piva-päva* (lvÜ) on moodustatud läti *pupolu svetdiena* (*pupols* ‘das Weidenkätzchen’) eeskujul. Pajuurbi sel päeval koju küll toodavat ja ehteks pandavat (Pr), kuid erilist usulist ega maagilist funktsiooni sel toimingul ei ole. Samuti kõrvalise tähtsusega on suur-neljapäev = *sur-nellõnd-päva* (lvÜ), mis on vana tõlkelaen venest; Saarimaa noteerib paralleelnimetuse paastu-neljapäev = *past-nel'az-päva* (?); Sjögren-Wiedemanni teatel peavad poisid suurel neljapäeval ja reedel valmistama suure kiige, millel läbi lihavõtte kiigutakse; ka suitsutatakse siis sipelgapesaga võrke, kuid seda tehakse salajas (V, LGr 369).

NÕIDUMINE SUUREL NELJAPÄEVAL

Ükskord suurel neljapäeval – me olime sellised lapsed – me olime sääl Lõrm-talu (Sr) koplis, muud olid jumalateenistusel, suured inimesed. Nüüd tuleb Üd-tuba Kërsti, kõrtsik ümber, jumalateenistuse ajal. Noh, nüüd ta läheb sinna Lõrm-talu põllutarale lohku ja võtab säält maad [s.t. mulda], paneb omale rüppe ja viib koju. Me lapsed kõneleme vanadele, kui nad tulevad jumalateenistuselt koju. Need ütlevad, las ta nõidugu – ega ta midagi ära ei nõiu.

¹) Vrd. LRU I 27.

Ükskord taas tema tuleb lihavõtte hommikul sinna Anbang-pere (Sr) juurde tuld tahtma. Anbang-peres kupaatati ta toast välja, nii et ei antud talle tuld. Läks koju – mitte midagi polnud tuld vaja. Nüüd see ongi kõik. – Sr 142.

Seevastu suurimate aastapäevade hulka kuulub suur-reede = *tilbredig* (lvÜ). Liivikeelne nimetus on moonutatud saksakeelsest *stiller Freitag* alles ajaloolisel ajal, kuna läti *liela piekdiena* ja eesti *suur reede* on tõkelaenud venekeelsest *в-ликая пятница* juba esiajaloolise aja lõpust; ka liivi keeles esineb *sur bredig* (V), kuid see on alles uueaegne ja poolik lätikeelse termini tõlge.

SUUR-REEDE USKUMUSI JA KOMBEID

Suur-reedel sündinu näeb surnuid (L, Kr, Pr, V) ega tohi minna sellepärast matuseile, pulma jne. (V). Ligemalt vt. LRU II 18.

Laps, keda ema kolmel suur-reedel imetab, on kade (Kr, V – LRU III 10).

Kes suur-reedel töötab, lööb Jeesust risti (V).

Suurel reedel vara enne päikesetõusu kannavad nad palju laastuhunnikuid kööki, selleks et palju lesti võrku läheks, ja mõned jalutavad põldudel ja metsades, ilma et teaksid, mida nad sealt otsivad (Pz, SjWied, LGr LXXIV > Записки РГО II 260).

Suur-reede hommikul enne päikesetõusu peab toodama metsast suuri puid tuppä: siis saab sel suvel suuri ja palju kalu ~lesti; kui tuuakse väikseid puid, siis saavat väikseid kalu (L).

Suur-reede hommikul vanarahvas läind enne päikese tõusu välja puuhunikute juurde ja võtnud neid nagu hagu sülle ja toond pliidi ette, valand maha: siis sel aastal leitavat palju tee päält (Kr).

Suur-reede hommikul enne päikese tõusu vaja puhastada põrand ära ja viia pühkmed kapsamaale, et kasvaksid suured kapsad (L).

Suur-reede hommikul vaja tantsida palja jalu kivi pääl: siis jalad ei kasva sel suvel (L).

Suur-reede hommikul keedetakse herneid (V, SjWied, LGr 369).

Rahamaagiast suur-reedel vt. § 213.

Juba liivi ohvrikommete käsitletu puhul sai rõhutatud, et läti mõjul aasta tsentraalseks ohvri- ja ehtepäevaks on kerkind uuemal ajal jaanipäev, kuna varem liivlastele palju tähtsam näikse olnuvat just ülestõusmispüha hommik (vt. LRU I 27–29). Hoonete, paatide,

põldude jne. ehtimine haljaste okstega ja nn. lindude äratamine rannakünkal enne päikese tõusu ühes vastavate loitsulaulude ja ohvriroogadega kui ka nn. lindudekuuse püstitamine – kõik need toimingud põlvnevad juba paganusajast ja osutavad kevadise pööripäeva omaaegsele raskekaalule elu äratamisel ja vastuvõtul kui ka uue sigivuse taotelul pärast talvist tardumust ja surma. Lindude “äratamine” vihjab sellele, et rändlinde on kujuteldud talvel magavat, nagu laulus otse öeldaksegi:

Suured linnud, väiksed linnud,
nüüd teil on aeg üles tõusta!
Nüüd te magand pikka und
ööst öhe, päevast päeva jne.

Lauluga saajatakse endast eemale ka kõike paha ja õnnetust, kuna ligi manatakse õnne ja sigivust. Üksteisele vastastikku kostitamiseks kaasavõetavad pühadetoitud on olnud algselt küllap vist ohvriroad lindudele. Haljendav puu, nn. lindudekuusk, mis pistetakse liivakünkasse püsti ja jäetaksegi randa kuivama, on mõeldud algselt vist lindude “petmiseks”, s.t. nende kahjustava jõu ja surmasuhete maagiliseks ülekandeks puule; vrd. õnnekuuske ja nn. “linnupala” § 224 A. Kultuurilooliselt äratav tähelepanu, et lindude äratamise traditsiooni koos vastavate laulude, *resp.* loitsudega tuntakse läti rahvapärimsis ainult kure-taami aladel, s.t. just liivi kunagise kultuurimõju all seisnud või lausa endistel liivi ja nüüd lätistund aladel. Leedus vastavaid kombeid ja laule üldse ei esine, küll aga leidub neile teatavaid paralleele eesti rahvatraditsioonis ja endistel läänemeresoomlaste, nüüd aga venestund aladel Põhja-Venemaal. Nii näit. minnakse Vologda maakonnas suurel neljapäeval metsa karjuma ja kisama selleks, et [suvel] ei oleks kiskujaid loomi; karjutakse: “Hundid-karud välja kuuldel [s.t. nii kaugele eemale, kuni kõrv kuuleb], jänesed-rebased meile aida!” Seejuures klopitakse panne metsaliste peletamiseks kuulde-ulatuselt ära eemale, helistatakse karjakelli jne.; ka soritakse sõrmedega tuhkhuas tuha sees, selleks et leida pardipesi.¹

Lindude kui hingeloomade otsene seos surnutekultuse ja teiseilmaga on liivlaste kujutelmades tuhmund tänapäeval küll olema tuks, kuid primaarsed uskumused tarduvad tavaliselt ikka sekundaarseiks kombeiks ja elavad edasi traditsioonina, mida jätkatakse

¹) Н. А. Иваницкий “Мат-риалы по этнографии Вологодской губ-рнии (1890) 129.

vanaaja harjumuse ja pärimusena, ilma et tradeerijail endil oleks enam aimugi täidetava kombe algsest mõttest. Lihavõtte-tseremoniaalis sellepoolet paistab silma lisaks varemkäsiteldud pööripäeva-kombestikule veel igivana sigivuse ehk vegetatsiooni taotelu pajuurbade ehk haljaste okstega üksteise peksmise abil, millega algselt on tahetud kanda elujõudu okstelt kokkupuute kaudu üle inimestele. Omapärane on toimingu liivikeelne nimetus *kānda-munad pjeksami* (Ii, Kr, Pr) ~*kānda-munad* (L, Pz) ~*kanda-munad* (L), millega tõlgitsetakse praegu küll “kanamunade peksmist”, kuid “kana” näikse siin keeleliselt sekundaarne übermõtestus, kuna primaarseks lähtekohaks on munemist provotseeriv maagiline hüüd “kānda mūdī”, s.t. kanna mune (“munemist” väljendatakse liivis just ütlusega kana “kannab” = *kandab*). Küllap selle hüüuga on taoteldud algselt ka munaõnne, *resp.* sigivust, kuna sekundaarselt munemisloitsust on saand lihavõttemunade kummaline nimetus “kānda-munad” (L, Ii, Kr, Pr).

Munapähadena lihavõtted kuuluvad nende suurpühade hulka, kus küpsetatud magushapuleiba (vt. § 241). Juba Alho ütleb, et lihavõtted on soodus aeg ka igasugu nõidustempude tegemiseks (LK 53). Muud lihavõtte-pärimused on järgmised:

LIHAVÕTTE TRADITSIOONE

Lihavõttehommikul jooksevad eeskätt tüdrukud ja poisid veel enne päikesetõusu metsa, ja lõikavad vitsu ja kuuseoksi, ja kui nad koju tulevad, siis jooksevad nad lauta ning löövad loomi okstega. Siis lähevad nad majadesse ja kus nad veel inimesi voodis leiavad, seal peksavad nad neid samuti, mida neile keegi pahaks ei pane, kui ka vereni välja läheks. Kожu toodud kuuseokstega kaunistatakse rukkipõldusid. Poisid aga raiuvad maha kuuseoksi, mida nad mere-randa kannavad ja seal liiva sisse istutavad. Seda nimetavad nad linnupõõsaks, ja nendega kaunistavad nad ka oma paate (Pz, SjWied, LGr LXXIV–LXXV).

Lihavõttehommikul, kui päev koidab, lähevad noormehed metsa kadakaokste ja noorte kuuskede järele. Kadakaokstega kaunistavad nad oma rukkipõldusid, kuused püstitavad nad luidetele. Siis tulevad ka tüdrukud luidetele ja laulavad lindudele hommikutervitust. Nad on kaasa võtnud kakkusid, mida nad annavad poistele, ja need annavad neile kaasatoodud vitsu. Kui nad nüüd on siin lõbutsenud,

lähevad nad koju, lähevad lautadesse, tüdrukud loomi, poisid hobuseid äratama, ning siis lähevad nad tuppa, et ka inimesi äratada, kes veel magavad (V, SjWied, LGr LXXVII).

Lihavõtte hommikul tuuakse metsast vitsu ja kuusekesi, milledega pekstakse inimesi ja karja, pärast aga ehitakse kuusekestega põllud, mererand ja paadid (Записки РГО II 260).

Lihavõtte hommikul vara peab mindama linde “tõstma”, s.t. äratama. Kuused pistetakse randa künka pääle, siis poisid randa minnes võtavad aiast vitsu, viivad künkale, annavad tüdrukuile kah. Siis lauldakse:

Hääd linnud meie maale, ligõ, ligõ!
 hundid-karud muule maale, ligõ, ligõ!
 Lihavad lestad meie merre, ligõ, ligõ!
 lahjad lestad muusse merre, ligõ, ligõ!
 Hääd poisid meie külla, ligõ, ligõ!
 hääd tüdrukud meie külla, ligõ, ligõ!
 Halvad poisid muusse külla, ligõ, ligõ!
 halvad tüdrukud muusse külla, ligõ, ligõ!
 tši-tšo, linnukesed, tši-tšo, linnukesed,
 nüüd teie aeg on üles tõusta (V, SjWied, LGr 369).

Lihavõtte hommikul minu vanaema võttis mind ja oma muud lapselapsed käekõrva üteldes: “Tulge nüüd, lapsed, tulge nüüd, läheme kevadele vastu!” Vanaema viis meid rannakünkale, kus oli ehitatud kuusk maa sisse pistetud. Sääl vanaema ise laulis ja laskis meid lapsi kah laulda: “Tši-tšo, linnukesed, tši-tšo, linnukesed, nüüd teie aeg on üles tõusta! Suured lestad meie merre, väikesed lestad mujale merre! Hääd ilmad meie poole, tormid-rahed mujale poole!” Kui olime lõpetand laulu, igaüks sai pala saia ja suure kakutüki ja muid maiusasju. Me pidime ise sööma ja linnukeste toiduks (“lihaks”) panema kuuse okstele. – Livli VIII (1938), lk. 2 < Kl.

Lihavõtte hommikul mindi randa künka otsa ja lauldi: “Tšitšõ, linnukesed, tšitšõ, linnukesed! Nüüd on teie aeg üles tõusta! Lihavad lestad meie merre, lahjad lestad suurde merre!” Tšitsõ-tšitsõ, nii ju linnud laulavad, see tähendabki linna lauluhäält. Rannas oli “emal” väike kott kaelas, kuna “lapsed” pidid laulma; kuusk oli kah künkale kaasa viidud. Kotis oli, mida oli nüüd kühsetatud – mõni kakk. Kuid “ema” ei annud kotist kellelegi süüa, see oli selline viigur või ebausik (Ii).

Lihavõtte hommikul tüdrukud tõusevad vara üles ja lähevad randa suure kõrge mäe pääle laulma, las pisikesed linnud tõusku üles,

lähevad neid äratama. Kui nad on ära laulnud, siis nad hakkavad sööma kakku ja saia, mis kellelgi on, ja annavad üksteisele; siis panevad ühe kuuseladva sinna mäe pääle, ja see kutsutakse lindudekuusk = *lindõd-kuzõ* (Kr). Üksikasju vt. LRU I 27/8 ja VdL 215/23 (232).

Lihavõtte öösel kaunistati põlde ja veel enam – siis poisid läksid linde äratama (kevadlinnud ju tulevad, lõokesed) ja tulid pärast pere-meest-perenaist äratama (L).

Seda peremehed väga tahavad, et lihavõtte öösel poisid-tüdrukud ehksid rukkipoollud ära, las rukis hästi kasvagu. Pärast nad tulevad tuppä. Kui tüdrukud magavad, siis tüdrukud saavad peksuta. Poisid laulavad kukuluguu ~kikiluguu ja ütlevad “kanna mune (*kanda-muud'i*), kukurugu”. Nad saavad mune, tüdrukud annavad neile, peremees taas annab liiku. Pärast lähevad mujale tallu taas, kuni päike tõuseb. Poistel on kukk korvis kaasas, see kireb kikirigii ja need kuked tirivad kanamune endale alla (Ii).

Lihavõtte-püha hommikul vara enne päikese tõusu mina ise [noore plikana] läksin mööda pajupõõsaid kirjused mune otsima. Ennem saime küll ema käest pajuurbadega peksta, kusjuures ta ütles: “Ümarguseks nagu urb, terveks ja lakituks nagu paju!” Me tahtsime küll jääda kogu ööseks ärkvele, et mitte peksta saada, kuid ei jõudnud ära valvata: uni oli väga magus. Ja selle peksmise pärast polnud keegi pahane: me kõik teadsime, et ema tahab meile hääd ja on oma tervele tütrele uhke. Sellepärast keegi ei nutnud, ja ruttu olime kõik üleval, et päike meid voodist ei leiaks ja et muud ei korjaks mune meie eest ära, neid ilusaid kirjused mune (Pr).

Munad kanadel, partidel; poisid käisid neid metsas otsimas; keedeti niisama; kui lihavõtteks kõigile ei jätkund, keedeti ainult lastele; kardonist soldatid käisid mune ostmas; mune üldse oli vähe, peeti rohkem kuke pärast, keda oli vaja ajamõõtmiseks (Ii Lnb 304).

Lihavõtte hommikul on selline komme. Siis noorrahvas läheb mööda küla kanamune peksuma, ja seda kutsutakse “kända-munad pjeksami”. Kõigil on vitsad kaasas. Ometi need ei ole *kanda-muna(d)-vitsad*, mis on väljast mööda teeveeri murtud, vaid munemisevitsad peavad olema iseenda kasvatatud toas poti sees ja vitsad peavad olema lehtedega; ilma lehtedeta vitstega ei ole luba peksta – siis peksja saab ise luuavarrega. Lihavõtte öösel kõik ukсед peavad olema lahti, et *kanda-muna(d)-peksjad* pääseksid tasakesi sisse. Munemise-peksjad tulevad hommiku vara, kui kõik veel magavad; kui päike on tõusnud, siis pole enam luba peksta. Igas talus on nende

munemise-peksjate jaoks laud kaetud ja kõike toitu pääle pandud – kakku, liha, piima, õlut. Kui need munemise-peksjad tulevad, siis nad lähevad ümberringi läbi kõige toa voodist voodisse pekstes. Kes on ärkvel, see hoiab teki endal kattedeks pääl, kuid kes on jäänd magama, sel kisutakse tekk maha ja antakse paljale persele. Ja kui kõik on läbi pekstud, siis nad seisavad ja ootavad *kanda-mune*. Siis perenaine tuleb *kanda-munadega* ja peremees tuleb viinapudeliga, siis igauks võtab mune ja joob viina. Siis lõpuks peremees palub neid laua manu sööma, kuid kunagi nad ei söö, sest nad peavad ju ruttama jälle mujale tallu. Kus need peksjad on käind, säääl talus ollakse hommikul nii rõõmsad ja kõneldakse, kuidas neid peksti. Mõni ütleb: “Ma sain kintsu pihta”, mõni käe pihta, mõni kõhu, perse pihta. Kuid nendes taludes, kus peksjaid pole olnud, säääl ollakse õnnetud ja kõneldakse: “Kes teab, miks meie juurde ei tulnud? Me ootasime neid nõnda!” Ja siis nad ootavad neid taas tuleval aastal (L).

Kui lihavõtte hommikul tulevad “*kanda-munad-peksajist*”, siis vaja katsuda ühel peksjal vitsad ära võtta. Siis vaja joosta nende vitstega lauta lehma peksma ja sõnada: “Tulge koju, ärge jääge met-sa, olge kärmed kojutulijad!” (L).

Lihavõtte hommikul tüdrukud lähevad silmi [s.t. nägu] pesema sellisesse oja, mis jookseb vastu päikest, et nägu suvel ei päevituks, ja siis nad ütlevad: “Päike, ära põleta mu silmnägu, las mu silmnägu olgu sama valge nagu päike!” (L).

Lihavõtteil oli suur kiikumine; ainult lihavõtte ajaks see kiik oligi (Pr). Uuemal ajal kiikumine näikse siirdund jaanipäevale.

Lihavõtte hommikul enne päikese tõusu vaja minna välja ilma söömata kuulatama piksekauri ehk mökitajat: kuspool ta hir nub, sääälpoolt leitakse hobuseid, kui minnakse suvel otsima [hobused jäetakse nimelt õiti lahtiselt metsa ja soonetsitesse sööma]; kui teda enne söömist hästi kuuleb, siis sel suvel leitakse oma hobuseid metsast väga hästi, ja kui ei kuule sel hommikul piksekauri hirnemas, siis sel suvel hobuseid hästi ei leia (L). Lihavõtte hommikul vaja minna välja kuulatama, mida kõige enne kuulatakse; kui piksekaur hir nub, siis vaja hästi kuulatada: siis sel suvel leitakse hästi hobuseid; ja kui ta kokutab nagu lompab klippu-klippu, siis hobuseid ei leita ja ise jäädakse lombakuks, jalad hakkavad kasvama [s.t. paiseid, *resp.* “kasvajaid” tekib jalale] (L).

Lihavõtte hommikul, siis öeldakse, et päike tantsivat, siis temal on häämeel kah, et Päästja on tõusnud üles; ta siis hüppab nii üles-

alla nagu hõljuks (L). Kes lihavõtte hommikul näeb, et päike tõustes tantsib, see on õnnis kogu oma ea ja mõtted, mis ta päikse tantsides mõtleb, täituvad; ja kui poiss näeb seda, siis esimene tüdruk, keda ta sel hommikul kohtab, saab tema naiseks, ja tüdrukul taas meheks (Kr). Vt. LRU I 42.

Lihavõtte öösel [s.t. ööl vastu lihavõttepäha] ei tohita magama minna: siis peab mindama kiige alla või niisama aega viidetama ja oodatama, kunas Jeesus tõuseb üles (V).

Ohverdamisest merele vt. LRU I 115.

Ristipäevad = *rišt-pävad* (lvÜ) tunnukse üleni ja otsani kristliku värvinguga. Kristuse taevaminemise neljapäeva kutsutakse suur ristipäev = *sur rišt-päva* (lvÜ) või lihtsalt ristipäev (Ii, Sr, Kr), mille eelmisi neljapäevi on peetud pühadeks ainult osaliselt gradatsioonini järjekorras:

RISTIPÄEVADE PÜHITSEMINE

On mõned, kes pühitsevad kolme ristipäeva (Pz, SjWied, LGr LXXV).

Enne ristipäeva kolm neljapäeva olevat ka pühi peetud – esimest jalgade kängimise ajani, teist pruukostini ja kolmat lõunani (Sr).

Neli ristipäeva peeti: esimest jalgade kängimise ajani, teist pruukostini, kolmat poole päevani, neljas on see päris püha. Kaks nädalat pärast lihavõtteid sel neljapäeval algab esimene ristipäev. Ristipäeval põllu pääl ei töötata ega künta selle ajani, kui pikalt iga ristipäeva pühaks peetakse, selleks et rahe vilja ära ei peksaks (Sr).

Nüüd peetakse ainult üht ristipäeva, seda suurt, kuid vanarahvas pidas neli või kolm. Enne suurt ristipäeva oli ühel neljapäeval pruukosti-ristipäev (*bruokst-ajga rišt-päva*): seda peeti pruukosti ajani, pärast taas tehti tööd. Teist peetud lõunani, seda kutsutud poolepäeva ristipäev (*puol-päva rišt-päva*), enne suurt ristipäeva. Kolmas olnudki siis see suur ristipäev (Kr).

Kolm neljapäeva enne suurt ristipäeva kutsutakse ka ristipäevadeks ja neil päevil ei võivat vilja külvata, sest selle külvi lõovad rahe maha (Pz, SjWied, LGr 420).

Suur-ristipäev on kõige suurem ja kallim püha, sest siis sõitis Päästja taevasse; suur-reede ja ristipäev on kõige suuremad pühad (Kr).

Kui suurel ristipäeval tehakse mõnd tööd, siis jumal kohe karistab tegijat (Kr).

Ristipäeval ei tohi puud lõigata: siis puul jooksevat veri. Karja minevaid lapsi emad hoiatavad siis alatasa, ärgu nad täna midagi lõigaku, ärgu veristagu puid. Lapsed tulnud mõnikord tagasi küsima, et nad lõigand ikkagi katseks, kuid midagi polevat verd tulnud. Siis emad seletand, et inimesed seda verd ei tohtivat näha (L). Ristipäevadel ei või lõigata ega ka raiuda mitte ühtki puud: siis puul jookseb veri (L).

Ristipäeval ei tohi niint kiskuda: muidu puud jäävad punaseiks (Ii). Kevadel enne ristipäeva ei tohi niini kiskuda: muidu lehmad kisuvad suvel oma sabad ära (V).

Ristipäeva sajud on alati: mõnikord enne, mõnikord pärast, mõnikord just otse ristipäeval; nõnda on ka suvistepüha torm; mõnikord suviste torm on ristipäeva tormiga ühel ajal (Kr).

Suure-ristipäeva ajal läksid peremehed kirvega metsa, tegid ristid heinamaale: siis enam ei kari ega hobused tohtind heinamaale minna (Sr Lnb 817).

Suurel ristipäeval "ristitakse" niidud ära, s.t. tähistatakse ja eraldatakse karjamaast ristimärgiga (V, SjWied, LGr 370).

Nelipühad on säilitand liivis küll oma vana algupärase nimetuse suvistepühad = *si'•i-pivad* (L) ~*sü'i•püvad* (lvL, arhailine keelekuju) ~*sõuvõ-pivad* (Ii) ~*sõ'uv-pivad* (V) ~*sõ'uv•pivad* (V) ~*su'i•pivad* (lvÜ) ~*su'•pivad* (Ir, Kr), kuid suvise pööripäeva kombestik on koondund täielikult kristliku kalendaariumi jaanipäevale, kuna suvistepühile endile liivi rahvatraditsioonis pole jäänd peaaegu mingit funktsiooni. Neid peetakse küll suurteks pühadeks, mil küpsetatakse magushapuleiba (Kr), kuid muud siis ei tehta, kui ainult karjased ehivad lehmad pärgadega nagu jaanipäevalgi (Kl Saar) või jäljendatakse jaanipäeva veelgi laiemalt: suvistepühil vaja tuua tuppa õisi – pihelgaid, kaski, haabu, mis aga on lehtpuud, et suviste lõhna oleks, sest siis ju esimene haljendamine on (L); suvistepühil ehitakse väravaid ja tube (s.t. maju) haljaste kaskedega (Ii). Juba Sjögren-Wiedemanni teatel peavad karjased suviste esimesel pühäl tege-ma kõigile lehmadele vanikud, ka kirikus on esimesel pühäl haljad kased (V, LGr 370). Keeleliselt näikse side *suve*-tüvega osalt nii tuhmund, et rahvaetümologiseeritakse juba hundi ehk "soe" pühadest: *su'•pivad* on saand oma nime sellest, et sel ajal kõik hundid heidavad karva (Kr).

244. Jeesuse kõrval teiseks Uue Testamendi suurkujuks on neitsi Maarja, kes on kodunend liivi haldjateusundisse nii põhjalikult, et teda tuli käsitleda juba eespool (vt. LRU I 219–223, 246). Samuti oli eespool juttu Maarja põgenemisest Jeesus-lapsega). Siinkohal jääb meil järele tutvuneda veel Maarja mälestamisele pühendatud tähtpäevadega liivi rahvakalendris:

KÜÜN LAPÄEVA TÄHENDUS JA ENDEID

Küünlapäeva peetakse ka mõnede poolt pühaks, aga ilma selge arusaamiseta, mispärast (V, SjWied, LGr LXXVI).

Küündlapäeval (2. II) Maarja on läind jumalateenistusele “kuues nädalas”, s.t. kuus nädalat pärast sünnitamist (Ii).

Küündlapäeval Jeesuse ema läind “kuues nädalas” jumalateenistusele, küünal käes. Õigeusulistel on veel siinamaani kombeks: kui laps on kuus nädalat vana, siis minnakse esmakordselt jumalateenistusele, küündlad käes, ja sellest päev on saandki oma nime. Küündlapäeva peetakse suureks pühaks. Need tööd, mida pühapäeval ei tohi teha, on keeldud ka küündlapäeval (Pz).

Küündlapäeva hommikul peab putru keedetama (V, SjWied, LGr 368).

Kui küündlapäeval kukk saab juua, siis paastumaarjapäeval ei saa härg juua, kui aga küündlapäeval saab härg juua, siis paastumaarjapäeval ei saa kukk juua (Pr).

Kui küündlapäeval sajab lund, siis kapsad kasvavad (Pr).

Mul oli üks naissugulane Vānta-linna ümbruskonnast, kes tuli just küünlapäeval minu juurde. Siis oli selline hall, et puud olid härma täis, ja siis sadas ka veel lund, mis oli pehme kui siid. Siis ta ütles: “Tuleval sügisel saab olema hää silgupüük.” Ja nõnda ka oli (L).

Kui küündlapäeval ulualused tilguvad, siis maarjapäeval (25. III) kana ei saa juua mitte tilkagi (L).

Kui küündlapäeval sajab lund, siis jüripäeva paigu on sellised lehed nagu hiirekõrvad, ja see on täitsa tõsi (L).

[Ilmastiku poolest] küünlapäev on jüripäevale vastu (L).

Personifitseeritud Tõnni- ja Küünlapäeva suurustelust vt. LRU I 68.

Küünlapäeva nimetuseks liivis on *küüd'õ-päva* (lvL) *~küüd'õl-päva* (lvI), mille prototüübiks on saksa *Lichtmesse*, kuna vene ümberlõikamise-motiivil ega terminil ei ole liivis vasteid. Samuti ei ole

vene- ega saksapoolne “rõõmukuulutamise”-motiiv mõjustand Maarja raseduse alguspäeva nime, mida liivis kutsutakse lihtsalt maarjapäev = *mārō-päva* (lvL) ~ *mořō-päva* (lvI) või ka paastumaarjapäev = *past-mořo-päva* (Sr, Kr, Pr, Kl), mõnikord elliptiliselt paastu-maarja = *past-moř* (Kr, V). Paastumaarjapäevaks seda kutsutakse lihtsalt sellepärast, et päev asetseb suure paastu ajas, ja et nõndaviisi saab teda eraldada muist maarjapäevadest hilissuvel.

PAASTUMAARJAPÄEVA KOMBEID JA ENDEID

Paastumaarjapäeva hommikul vara peab sead metsa aetama, toitu ette valatama ja tabalukk saba pääle kinni pandama: siis sead püsivad kogu suve metsas. Sigadeajaja peab lõikama kuuseladvast pudrumänna, et võib järgmisel aastal putru keeta; sellega, mis mullu on toodud, keedetakse tänavu (V, SjWied, LGr 369).

Paastumaarjapäeva (25. III) hommikul “antakse võti sigadele kätte”, et nad nüüd edasi ise hangiksid omale toitu. Kui lumi on veel maas, viiakse kapaga otri metsa ja lastakse sead manu sööma (V. Alho, LK 53).

Maarjapäeva hommikul oli sigade metsaajamispäev. Seda tehti enne päevatõusu, siis söödi ka seapääd; pääluid viidi metsa, (odra-)teri ja leiba, viidi see sigadele metsa söödavaks (L Lnb 655).

Maarjapäeva hommikul enne päikese tõusu vaja keeta seapääd, ja kui on ära söödud, siis vaja ajada sead metsa ja võtta need pääluid ühes, siduda võti seale sappa, visata need luud maha ja ütelda: “Hoolitsege nüüd ise oma ette!” (L).

Maarjapäeva hommikul keedeti tanguputru. See oli suur püha. Vanarahvas läksid pihile. Tõnnipäeval keedeti seapääd ja hoiti luud alles. Maarjapäeval võeti need luud ja viidi metsa ja seoti puu külge, et sead püsiksid metsas ja kasvaksid suured orikad. Vanasti sigu aeti niisama lahtiselt metsa nagu praegu lehmi. Sellepärast maarjapäeval tõustigi vara, et saaks palvet pidada, süüa ja aegsasti jumalateenistusele minna (Pr).

Seasaba keedetakse siis, kui külvatakse viimased odrad: siis kasvavad suured pääd nagu seasabad, nii pikad. Tõnnipäeval keedetakse seapääd ja pannakse need pääluid kõrvale, siis paastumaarja hommikul keedetakse taas tanguputru, võetakse need sea pääluid ja natuke tanguputru, pannakse luud juurde, siis viiakse need maarjapäeval hästi kaugele metsa: siis sead püsivat kaua metsas kevadel ja suvel (Kr).

Maarjapäeval keedetakse tanguputru ja niidetakse lambaid: siis lammastel kasvab paks vill (Ii).

Maarjapäeval ei tohi pöörduda sugeda, sest siis kanad väga siblivad ja kaabivad kõik vilja välja (L).

Paastumaarja hommikul (enne päikese tõusu) mindud kilde, s.t. laaste, korjama ja toodud neid pliidi ette, et leitaks linnumune metsas (V).

Kui vana maarjapäeva (s.t. vana kalendri järele) öösel maa on ära külmand, siis saab olema veel nelikümmend päeva külma; see ei tarvitsevat olla vahetpidamatult, vaid võivad jääda ka hiliskevade ja suve pääle (Ii).

Kui enne paastumaarjapäeva pikne müristab, siis tuleb külm kevad (Kr). Kui enne paastumaarjat on soe pikseilm, siis pärast on külm (Kr).

Pääle paastumaarjapäeva on liivis nimepidi tuttavad veel suur maarjapäev = *sur-mo'õ-päva* (Sr, Kr, Pr) ja väike maarjapäev = *piški mo'õ päva* (Sr) või elliptiliselt väike-maarja = *piški-mo'* (Kr, Pr, V). Kumbki päev liivi rahvatraditsiooni pole juurdunud. Suur-maarjapäev (15. III) tähistab ju õigupoolest küll Jeesuse ema surmapäeva, kuid Liivis see on ununenud ja seginenud küünlapäeva-motiiviga, kui seletatakse: suurel maarjapäeval naised ei tohi teha tööd, sest siis Mari on läind “kuues nädalas” jumalateenistusele (L). Edasi mäletatakse, et kitsetapmine olnud varem suur-maarjapäevaks (Pr Lnb 706). Väike-maarjapäev (8. IX) tähistab ju õigupoolest küll Jeesuse ema sünnipäeva, kuid liivlastel pole ka sellest aimugi, vaid päev on tuntud ainult¹ kui “turupäev” = *tõrg-päva* (Ii, IvI), mil Duonig-mõisa juures peetud suurt aastalaata: lätlastel see väike-maarja on küll nagu suur püha, kuid meil rannas peetakse seda ainult laadapäevaks (Pr). Kui mindud laadale, siis küpsetatud kakku ja võetud kaasa, jäetud koju kah; sel päeval tapetud esimene noor oinas maha, et värsket liha saada (Ii). Jutustaja kasutütred tahtnud väga Duonig-laadale kaasa sõita; jutustaja hoiatand, et muidu kaasa ei saa, kui valvaku ise õigeaegselt ärgata, – kus siis tüdrukud öö otsa salajas teki all laulnud läti keeli “Jeruusalemm, sa tõuse üles” (Ir). Kui tulnud laadalt koju, siis lapsed joosnud õhinal vastu laadakingitusi, kooke ja kompekke, saama (Kr).

¹) Vrd. siiski LRU I 106.

TANTSIMINE LAADAPÄEVAL

Vanasti kui sügisel oli Duonig *tõrg*, s.t. laat, siis Duonig-kõrtsis oli kõva tantsimine. Īra-küla elanikud olnud hirmus suured tantsijad. Üks Īra tüdruk läind kord ka tantsima, teine hüüdnud talle nurgast: “Mari, võta see rentsel (= seljakott, ranits) seljast ära”, mis teistele teind suurt naeru. – Pr Lnb 382/3.